

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

26-30 AĞUSTOS 1922 TA'ARRUZU VE TURAN TAKTİĞİ

Abdülkadir Donuk

Türkler tarihte devlet kuruculuğu yanında savaşçı bir millet olarak da tanınmışlardır. Bu muharipliğe temel teşkil eden sebeplerin başında, küçük yaştan itibaren asker olarak yetişmeleri, yeni ülkeler elde etmeğe zemin hazırlayan fütûhat arzusu ve vatanlarını dış tehlikelere karşı koruma duygusu geliyordu. Türklerde askerlik geçici değil, daimî idi. Bu da yaşadıkları bölgenin coğrafi şartları dolayısıyla hayatlarını devam ettirebilmek için kadın erkek çalışmak zorunluluğunun sonucu idi. Türk topluluğunda bütün fertlerin ata binmeyi, ok atmayı öğrenmeleri yanında, günlük hayattaki devamlı çalışma ağırlığı kendilerini dayanıklılığa, cesarete de alıştırtıyor, ayrıca güven hissi ile donatıyordu. Çünkü eski Türklerde normal hayat ile askerî hayat arasında bir fark yoktu. Küçük yaşta binicilik ve atıcılığı öğrenen geleceğin Türk savaşçısı¹, «Büyüdüğü

1 Meselâ Hun savaşçısı daha çocukluk çağında tâlimlere başlıyor, koyun sırtında biniciliğe alıyor, ok ile, önceleri sincab ve kuş sonra tilki ve tavşan avlayarak atıcılığa başlıyordu (bk. L. Ligeti, *Asya Hunları* / bk. *Attila ve Hunları*, İst., 1962/, s. 37 vd.). «Henüz ayakta durabilecek Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunur... Hunlar at üstünde yerler, içerler, alış-veriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar...» (Bir Lâtin kaynağından nakden, bk. P. Vaczy, *Hunlar Avrupa'da* / bk. *Attila ve Hunları* /, s. 91 vd.) Türk ve at meselesi İslâm kaynaklarında da oldukça geniş yankılar bırakmıştır. Meselâ tanınmış Arap müellifi El-câhiz (ölm. 869) şöyle demektedir : «... Hücüm anında Türklerden bin süvari, bin düşman atısına ok atsalar onların hepsini yere sererler. Bu türlü hücuma hiç bir ordu dayanamaz... ..Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızla sürdüğü hâlde, öne, arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. *Haricî* yayına bir ok koymadan Türk on tane ok atar. Bir dağdan

zaman artık mükemmel bir atlı muharip idi»². Bu sebeble Türklerin «imparatorluğunu at sırtında kurarak yüzlerce kavim üzerinde hâkim oldukları» belirtilmiştir³. Ücretli olmayışı, süvariliği, 10'lu sistemi, giyimi, disiplini, silâhlarının üstünlüğü vb. hususiyetleri ile eski ve ortaçağ imparatorluklarına (Çin, Hind, İran, Roma, Bizans, Moğol) örnek teşkil eden eski Türk ordusu⁴ karşısında diğer toplulukların askerî gücü «Hoca karşısında talebe» durumunda idi⁵.

Türklerin ayrı bir ordu kuruluşu ve silâhları ayrı bir kullanım tarzı vardı. Bunun için muharebe taktiği de diğer milletlerinkinden farklı idi. Harp tarihinde savaşta umumiyetle ordular iki sistem üzere tertiplenmektedirler :

inerken veya bir çukur vâdinin içine girerken atını hâricinin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer. Türk'ün ikisi yüzünde, ikisi kafasının arkasında olmak üzere dört gözü vardır....Türk, arkasındaki insana önündeki insan gibi okunu isâbet ettirir...Türk hücum ettiği zaman şahsı, silâhı, hayvanı, hayvanının takımları ile ilgili her şeyi yanında bulundurur. Hızlı yürüyüşe, devamlı yolculuğa, uzun gece yürüyüşlerine ve memleketler katetmeye gelince bu hususta o cidden şâyân-ı teaccüptür....Türk bir baytardan daha usta, atını istediği gibi terbiye etme bakımından seyislerden daha başarılıdır. Atını kendisi yetiştirir, tay iken kendisi terbiye eder. Atının adını söylerse atı onu takip eder, koşarsa atı arkasından koşar....Türk'ün ömrünün günlerini toplasan atı üzerinde geçen günlerinin yer üzerinde oturarak geçirdiği günlerden daha çok olduğunu görürsün...Altındaki hayvanı dinlendirmek isterse yere inmeden diğerine biner....Türk hem çoban, hem seyis, hem canbaz, hem baytar, hem süvaridir. Hülâsa bir Türk başlı başına bir millettir....Türk diğer askerlerle yola çıkarsa başkaları 10 mil katetmeden Türk 20 mil kateder. Sağındaki ve solundaki askerler geride kalır. Avlanmak için dağların tepelerine tırmanır, vâdilerin derinliklerine iner. Bu arada, sürünen, yürüyen, uçan ve kolan her şeye ok atar....Türkler süvaridirler. Orduların en mühim vazifesi süvarilere düşer (Onlar ordunun mihveridir). Geri çekilerek tekrar hücum edenler onlardır. Süvariler düşman ordusunu tomar durer gibi durer ve sağ dağıtır gibi dağıtan kimselerdir. Pusu kuranlar, öncüler ve artçılar ancak onlardan seçilir....Türk'ün, atının sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıprıdısı yoktur. Diğer süvarilerin önünde iken göremediğini o, arkasında iken görür... (Tafsilen bk. *Hilâfet ordusunun menkıbeleri ve Türklerin faziletleri*/ Türk. terc. /, Ankara, 1967, s. 66 vdd., 70, 73 vd.

2 Bk. L. Ligeti, *göst. yer.*

3 Bk. J. Deér, /Türk. terc./, *İstep Kültürü*, DTCE Dergisi, XII, 1-2, 1954, s. 161 vd.

4 Tafsilen bk. İ. Kafesoğlu, *Türk millî kültürü*, Ankara, 1977, s. 245 vd.

5 Bk. G. Fehér, *Türko-Bulgar, Macar ve bunlara akraba olan milletlerin kültürü -Türk kültürünün Avrupa'ya tesiri-*, II. TTK Zabıtları, İst., 1943, s. 315.

- 1 — Phalanx sistemi
- 2 — Bozkır sistemi

Birinci tip, ağır silâhli yayalardan kurulu ordulardır. Bunlar kütle savaşı yaparlardı. Hücum sırasında zırhlı askerler yan yana gelerek, birbirleri ile kenetlenmiş gibi, ellerinde kalkan ve mızrak olduğu hâlde, düşmana doğru yürürlerdi. Eski Yunan ve Roma ordularının esasını böylece piyadelerden kurulu birlikler teşkil ederd. G. Fehér'in belirttiği gibi⁶, yabancı milletlerin süvari hücumları Roma için en büyük tehlike idi. İran ordusu da genel olarak disiplinsiz bir kalabalık durumunda idi⁷. Bozkır sisteminde ise ordunun büyük bir kısmının süvari olması dolayısıyla akıcı ve oynak bir savaş usulü uygulanırdı. Süvariler yayalar gibi ağır ve zırhlı silâhlarla donatılmış değillerdi. Başlıca silâhları ok ve yay idi. Her Türk süvarisi iki savaş atına sahipti. Her atı, atını ileri sürerken onu dizleriyle yönetebilmekte ve koşar hâlde iken her dört yana istediği gibi ok atabilmekte idi. Savaş başladıktan sonra, Türk süvarileri ve atları daha dayanıklı oldukları için, daha geç yoruluyor, dolayısıyla vuruşmanın sonlarına doğru üstünlükleri daha çok beliriyordu⁸. Birinci sistemde manevra kabiliyetinin pek zayıf olmasına karşılık, bozkır sisteminde büyük ve sür'atli manevra imkânı mevcuttu.

Bozkır Türkleri bu esaslara uygun olarak orijinal bir savaş usulünü ortaya koymuşlardır :

Bu taktik hafif silâhli süvari birliklerine göre kurulmuştur. Seyyar kuvvet hâlinde olan süvariler, her türlü hareket serbestliğine sahiptiler. Yayları vasıtasıyla uzak mesafelerden attıkları oklarla düşman saflarında çok telefata verdirirler ve panik yaratırlardı. Bu taktiğin uygulanacağı savaş için en müsait yer, etrafı az yük-

6 *Ayn. esr.* s. 315.

7 Çünkü sadece muhtelif ırktan ve dilden yani birbirleriyle münasebetleri olmayan ve aralarında bir ideal ortaklığı bulunmayan bir yığını meydana getiriyorlardı. Bu ordunun maharetli komutanlar idaresindeki teşkilâtli ordularla karşılaştığı zaman, sayıca çok olmakla beraber, üstünlük gösterememesi tabii idi, bk. M.Ş. Günaltay, *İran Tarihi*, I, Ankara, 1948, s. 265, 272-275.

8 Çinde Sung devrine âit bir Çinli şair, 5.000 Uygur süvarisininin 10.000 atı bulunduğunu kaydetmektedir, bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, Ankara, 1962, s. 205. Bir karşılaştırma için bk. Y.H. Bayur, *Ortaçağda Türkler ve Hindistan*, III. TTK Zabıtları, Ankara, 1948, s. 133 vd.

sek dağ ve tepelerle çevrili az çukur vâdi veya ovalardır. Savaş alanının sağ ve solundaki tepelerin arkasına kuvvetlerin bir kısmı gizlenirdi. Burada mühim olan, tepelerin gerisindeki «pusuya yatmış» kuvvetleri düşmana hissettirmemektir. Evvelâ bir öncü kuvveti düşmana hücum ile uzak muharebeye girilerek düşman saflarını müthiş bir ok yağmuruna tutar ve karşı tarafı mecburî olarak kendi üzerine doğru harekete geçirirdi. Bunun üzerine öncü kuvvetleri geriye dönerek çekilmeğe başlar, öyle ki, «düşman karşısında dayanamayıp kaçıyor» görüntüsünü verirdi. Dönüş esnasında da ok atmaya devam ederdi. Geri çekilen bu kuvvet, peşlerine takılan düşman birliklerini, tepelerin arkasında gizlenen yan kuvvetlerin bulunduğu sahaya kadar çeker orada tam düşmanın karşısında yer almış olan kalabalık ikinci kısım Türk kuvvetleri de düşmanın hareketini keserdi. Düşman duraklayınca pusudaki kuvvetler her iki taraftan büyük sür'atle çevirme hareketine geçerler, böylece düşman çember içerisine alınır ve imha edilirdi.

O hâlde Bozkır-Türk usulünde iki şey hatırlanmalıdır :

a — Sahte ric'at,

b — Pusu.

Bu taktik anlaşılacağı üzere;

a — Hafif süvari olmak,

b — İyi ok atmak,

c — Uzak muharebe yapma kabiliyetine sahip olmak, gereklerine dayanmaktadır. «Kurt Oyunu» da adı verilen bu savaş usulüne, Türk yurdunun kadim adından dolayı harp tarihi araştırmalarında «Turan Taktiği» denilmiştir⁹.

Kaynaklardan tesbit edilebildiğine göre, bu taktik'i ilk defa m.ö. 201 yılında Hun tanhusu Mo-tun (m.ö. 209-174) uygulamıştır: Mo-tun, Çin'de Han sülâlesinin kurucusu imparator Kao-tsu (m.ö. 206-195)'nün 320 bin kişilik ordusunu, Pai-teng'de bozkır usulü sahte ric'at tâbyesi ile çember içerisine almıştı¹⁰. Oldukça kalabalık olmalarına rağmen, Türkler karşısında çok defa mağlup olan Çinli-

9 Tafsîlât için bk. E. Darko, *Influences Touraniennes sur l'évolution de l'art militaire des Grecs, des Romains et des Byzantins*, Byzantion, X, 1935, s. 443-469, XII, 1937, s. 119-147.

10 Bk. İ. Kafesoğlu, *ajyn. esr.* s. 40.

ler, askerî güçlerini Türk usulünde düzenlemek ve donatmak teşebbüsüne başladılar. M.ö. 318'de başlayan bu çalışma ancak m.ö. 115'e doğru semeresini verdi. Ho K'ü-ping adlı bir Çin generali, Hun tarzında 140 bin kişilik bir süvari kuvveti ortaya çıkararak, Turan taktiğini uygulayan ilk yabancı kumandan oldu¹¹. Daha sonra bu tesir Roma'da ve Bizans'ta da görüldü. Türk süvariliği ve teçhizatı buralarda yalnız taklit ile kalınmamış, bizzat imparatorlar tarafından bu hususta eserler de yazılmıştı. Bu eserlerde Gök-Türk, Avar, Bulgar ve Peçenek'lerin silâhları, teçhizatı, savaş usulleri tanıtılmakta ve Bizans ordusunda reform lüzumu belirtilmektedir. Ünlü Bizanslı kumandan Narses'in 552'deki, İtalya'da Got'lara karşı savaşında Turan taktiğini uyguladığı, tarihçi Agathias'ın tasvirinden anlaşıl-maktadır¹².

Türkler kazandıkları büyük savaşların çoğunda bu taktiki tatbik etmişlerdir. Hattâ daha sonraki çağlarda: 1071 Malazgirt, 1396 Niğbolu, 1526 Mohaç vb. muharebelerinde bile aynı taktik yer almıştır. Son olarak, anahatlarıyla, 26-30 ağustos 1922 de yapılan Büyük Taaruzda da benzer bir taktiğin uygulandığı sezilmektedir.

1922 Büyük taarruz plânını günü gününe izaha geçmeden önce, Yunan ve Türk kuvvetlerinin nerelerde bulduklarını ve durumlarını tesbite çalışalım.

Yunanlılar 1921 eylül ayının sonlarından itibaren müdafaa düzenine geçmişlerdi. Afyon-Eskişehir bölgelerinde stratejik savunma yapacaklardı. Yunan ordusu, bu maksatla kanatlarını kuzeyde Gemlik körfezine, güneyde de Çivril-Çal doğusundaki Menderes ırmağı dirseğinden, Büyük Menderes'i önüne alarak, Ege kıyısına kadar 700 km. uzatmak durumuna girdi. Gemlik ve İznik gölü civarında 2 tümene yakın bir kuvveti vardı. Bir alayla takviyeli bir tümen de merkezi Bilecik de olmak üzere, Koçaeli'deki Türk grubunun karşısında idi. 3 tümenlik bir kuvveti de Eskişehir ve Seyitgazi de bulunuyordu. Döğer-Egret-İhsaniye bölgesinde 3 tünden kurulu 2. Kolordusu ihtiyatta idi. 4 piyade tümeni ve 2 piyade alayı ile general Trikopis'e bağlı birlikler Afyon'un doğu, güney ve kuzeyde yaklaşık 90-100 km. lik bir hat üzerinde tahkimat yapmışlardı. 2. Yu-

11 Bk. İ. Kafesoğlu, *ayn. esr.* s. 245. Son olarak bk. B. Ögel, *Büyük Hun imparatorluğu tarihi*, I, Ankara, 1981, s. 594-608.

12 Bk. İ. Kafesoğlu, *ayn. esr.* s. 246.

nan tümeni Uşak batısında ordu sağ kanadını korumakta, Menderes boyunca denize kadar olan sahada da 10 müstakil piyade alay ve süvarileri bulunmakta idi¹³. Yalnız Yunanlılar Çiğil tepe ile Toklusivrisi arasında 15 km. tutan Ahır dağlarını harekâta müsait olmadığı gerekçesi ile boş bırakmışlardı. Bu saha çok dağlık ve arızalı olduğu için gerçekten büyük kuvvetlerin seyir ve seferine elverişli değildi. Burayı gündüzleri bir süvari bölüğü ile tutuyorlar gece de bu kuvvetleri de geri çekiyorlardı. Bu arada belirtelim ki Yunanlılar bir sene devamınca askerlerini ve ahaliyi kullanarak derin çukurlar açmak, önemli gördükleri her yeri tel örgülerle kapatmak suretiyle kuvvetli tahkimat yapmışlardı. Buraların müdafaa kıymetini en son tetkik eden bir İngiliz kurmayı verdiği raporda: «Türklerin bu mevzileri 5-6 ayda dahi elde edemeyeceklerini» belirtmiş idi¹⁴.

Türk ordusuna gelince :

Kocaeli grubu : Bilecik ve Bursa'daki düşman kuvvetlerine karşı Geyve boğazından Gemlik'e kadar olan sahada idi.

2. Ordu : Bu ordunun 3. Kolordusu Yunan Eskişehir grubunun, 6. Kolordusunda Afyon Yunan kuzey cephesinin karşısında bulunuyordu. 4. Kolordu Bolvadin'de ihtiyatta idi.

1. Ordu : 6.8.11.12.14.15.57. tümenleriyle Afyon'un güney bölgesini; Dinar, Menderes müfrezeleri ve 3. süvari tümeniyle de Ege denizine kadar Menderes vâdisini korumakta idi. 5. Süvari Kolordusu da Afyon'un güneyinde idi. 2. Kolordusu Sandıklı'da ihtiyatta bulunuyordu¹⁵.

Umumi taarruz plânı şu şekilde idi :

a — Kocaeli mıntikasındaki kuvvetlerimiz, karşısındaki düşman kuvvetine hücum ederek onların güneye inmesini önleyecekti.

13 *Türk Devrim Tarihi* (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını), Ankara, 1971, s. 98; F. Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973, s. 418.

14 *Türk Kurtuluş Savaşı* (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Yayını), İstanbul, 1968, s. 12.

15 Bk. F. Belen, *ayn. esr.* s. 418.

b — 2. Ordu : Cephede fazla düşman birliği tesbit etmek için gösteri hücumları yapmak, düşman taarruza geçerse ileri hatları savunmak, düşman tazyiki arttığı takdirde adım adım hazırlanmış asıl mevzilere çekilmekle görevli idi. Karşısında geniş bir cephede 8 Yunan tümeni bulunuyordu.

c — 1. Orduya bağlı birliklerin vazifesi Akarçay ile Toklusivrisi arasındaki düşmana taarruz ederek onu kuzeye atmak ve İzmir yolundan ayırmaktı. 5. Süvari Kolordusu da Ahır dağını aşarak Sincanlı ovasına inip düşman ordusuna geriden taarruz edecekti.

d — Menderes havalisinde bulunan kuvvetlerimiz ise, güneyden kuzeye doğru düşmana taarruz edecek ve o kuvvetlerin kat'i netice mahalline gelmesini önleyecek ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan birleşme hatlarını kesecekti.

Bu plânın muvaffak olması, 2. Ordumuzun üstün düşman kuvvetlerini karşısında tutabilmesine, Afyon güneyinde yapılacak yığınağının düşmandan gizlenerek, taarruzun baskın tarzında yapılmasına, 1. Ordumuzun da taarruzun ilk gününde düşman cephesini yarmasına ve 5. Süvari Kolordumuzun da Ahır dağından Sincanlı ovasına inmesine bağlı idi¹⁶.

Yunanlılar, Sakarya Muharebesi yenilgisinden sonra, tekrar saldırıya girişmemekle beraber, Türk ordusunun da, kendilerini mevzilerinden atabileceğini düşünmüyorlar, savaşı uzatarak, Batılı müttefiklerinin yardımları ile de, iyi bir sonuç alabileceklerini umuyorlardı.

Türk Başkomutanlığının plânı ise, kesin bir taarruz ile düşmanı yerleştiği mevzilerden söküp atarak yok etmektir. Ordunun silâh, araç ve gereç eksiklikleri kısmen tamamlandıktan sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa, yakın bir zamanda harekete geçmeyi ordu ileri gelenleri ile birlikte kararlaştırmış bulunuyordu. Başkomutan ve Batı Cephesi Komutanı, savaş karargâhları ile, 24 ağustos 1922'de taarruz bölgesindeki Şuhut kasabasına oradan da Kocatepe'ye geldiler. Bu güne kadar, asıl saldırıyı yapacak olan kuvvetler (11 piyade ve 3 süvari tümeni) geceleri yürümek suretiyle büyük bir sessizlik içinde Afyon güneyinde, Akarçay ile Ahır dağları arasında

16 Bk. *Türk İstiklâl Harbi* (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayını), Ankara, 1968, s. 16 vd.

toplanarak düzene girmişler ve 25 ağustos akşamı güneş battıktan sonra mevzilere doğru ilerlemeğe başlamışlardı.

Söylediğimiz gibi bu taarruzun başarısı gizliliğe, taktik yönünden de baskına dayanıyordu. Bu sebeble plânın, hazırlıkların ve taarruz anının sezilmemesine önem verildiği içindir ki, yürüyüş ve yığınak hareketleri gece yapılmıştır.

İlk Gün : 26 ağustos 1922

1. Ordunun taarruzu :

Sabah saat 05.00 de başlayan top ateşi (yâni tahrip ateşi), 05.30 a kadar devam etti. Atış plânının büyük başarıyla uygulanması, düşman tahkimli mevzilerinin tahribini sağlamıştı. Bütün cep-hede piyadeler ileri atıldılar. 5. Kafkas tümenine bağlı 10. alayın 2. taburu Poyrahkaya'yı, hücum taburunun güneyinden de 9. alayın 3. taburu Kalecik Sivrisi'ni ele geçirdiler. Bu kesimi savunan 35. Yunan alayı süngü hücumuna dayanamıyarak Erkmen tepelerine ve doğu-güneye uzanan Hıdırlık sırtına çekildi.

11. tümenin 127. alayından iki piyade bölüğü Kulaklıkaya ve Kırkpınar tepelerini muharebesiz işgal etti.

8. tümenin 189. alayı Kurtkaya'ya; 135. alayı Meşecik-Hacılar tepelerine; hücum taburu İnciktepe'ye; Mürettep Süvari alayı da ovadan ilerlemeye devam ettiler.

8. tümenin, topçu hazırlık ateşinden sonra, 36. alayı batıdan, 189. alayı doğudan olmak üzere Kurtkaya'ya; 135. alayı Meşecik ve Hacılar tepelerine, hücum taburu İnciktepe'ye taarruza geçtiler. Mürettep süvari alayı ova kısmında gösteriş hücumları yapıyordu. Bu alaylar öğleden sonra saat 15.00 de taarruzlarını tekrarladılarsa da düşman mevzilerine giremediler, ancak 11. tümenin 127. alayı, 2. Kolordudan tümen emrine verilen iki dağ bataryasının desteğiyle, saat 14.30 da Erkmentepede'deki tel örgüleri keserek yaptığı süngü hücumu ile birinci hat siperlerini zabtedebilmişti. Fakat Yunan kuvvetleri bu alayı mevziden geri püskürttüler. 11. tümen komutanının gece yaptığı hücum da neticesiz kaldı.

1. Kolordu : arazinin çok sarp, dik ve kayalık olması yürüyüşü zorlaştırıyordu. Kolorduya bağlı 69. alayın 2. taburu, 1. ve 3. taburlar arasındaki derin vâdiden sabah erken saatlerde ilerlemiş saat 08.00 de düşman tel engellerine yanaşmış, Yunanlıların iki sıra dikenli tel engeli ve kuvvetli tahkimatı, üstü kapalı ve mazgallı ağır makineli tüfek mevzileri ile karşılaşmıştı. Tutuşmuş otlar ortalığı alev ve duman içinde bıraktığından gözetleme imkânsızlaşmıştı. Buna rağmen topçu ateşe devam etti. Gözetleme aksaklığı ve dumandan, ileri hatları gösteren filâmaların geriden seçilememesi yüzünden topçu ateşi, birliklerimize de zarar veriyordu. Bundan başka, ileri hatlara serilen telefon kabloları da yanmış ve irtibat kesilmişti. Saat 09.00 da 69. alayın 2. taburu, süngü hücumu ile Belentepe'nin kendi önündeki istinat noktasını zaptetti. Batıdan da, 15. tümenin 45. alayının 3. taburu Kösemahmut kuzeyinden Belentepe'ye tırmanıyordu. 2. tabur, tepenin Sincanlı ovasına hâkim sırtlarını ele geçirdi. Yunanlılardan sağ kalanlar dağınık hâlde Kayalitepe'ye çekildiler.

Doğuda 56., batıda 38. alay ile topçu desteğinde ilerlemeye başlayan 15. tümen Yunanlıların şiddetli karşı topçu ve ağır makineli tüfek ateşine rağmen ilk hücumda tepenin Kepli istinat noktasını ele geçirdi. Batıdan ilerleyen 3. tabur, solundaki düşman siperlerinin arkasına düşerek 14. tümen karşısındaki Yunanlıları da çekilmeğe zorlamıştı. Tınastepe'yi savunan Yunanlıların 49. alayı Sivritepe ile Beyoğlu kuzey hattına çekilmişlerdi. Öğleden sonra bir miktar ilerlemeği başaran Yunanlılar akşamleyin 56. alay komutanının süngü hücumu neticesinde tekrar geri atıldılar.

Bu arada topçu ateşiyle beraber 14. tümenin 25. alayı sağda, hücum taburu solda olmak üzere Yunanlıların Kırcaarslan mevzilerine, 30. alay Kızkulesi mevzilerine ilerliyorlardı: Saat 07.30 da, 25. alayla hücum taburu tel engelleri aşarak Yunan birinci hat siperlerine girmişler, 26. alayın 1. taburu ile takviyeli birlikler Kılıçarslan istinat noktalarını ele geçirmişlerdi. Yunanlıların saat 12.00 de karşı taarruza geçerek geri aldıkları birinci hat siperleri saat 19.00 da yapılan süngü ve bomba muharebesiyle tekrar ele geçirildi.

Saat 05.00 deki topçu ateşiyle, 57. tümenin 176. alayı iki taburu ile Çiğiltepe-Kızıldağ yaylasına cepheden (güneyden) ilerlemeye baş-

lamış, fakat 39. alayın Kızıltaş mevziine batıdan harekâtı arazinin çok sarp, ormanlık ve derin uçurumlarla kesik bulunması yüzünden pek ağır gelişmişti. 37. alay da Kırka doğrultusunda ilerliyordu. Saat 11.00 de 39. alay, tel engelleri aşarak süngü hücumu ile Kızıltaş batı siperlerine girdi. 39. ve 37. alaylar, saat 16.00 da topçu desteğiyle Fundaltepe'ye taarruz ettikleri sırada 176. alayın 1. ve 2. taburları da güneyden hücum ederek Çiğiltepe-Kızıltaş istinat noktalarını zaptediyorlardı. 57. tümen Fundaltepe'yi de alarak Çiğiltepe sırtlarının tepeler hattına hâkim oldu. Bütün topçu ateşini Çiğiltepe önünde toplayan Yunanlılar tutunmağa müvaffak oldular. Birliklerimiz Fundaltepe ve güneyi hattına çekildi.

3. Kafkas tümeninin 8. alayı Eşektepe'deki 15. tümen emrine gönderilmişti.

3. Kafkas tümeniyle ordu ihtiyatında bulunan 2. Kolordu, ilk taarruz gününün sabahı Sandıklı kuzeyinde (4. tümeni Dadak'ta; 7. tümeni Efesultan bölgesinde) harekete hazır durumda idi. Kolordu komutanı Ordudan aldığı emir üzerine 3. Kafkas tümenini Savran'a; 4. tümeni Kocatepe gerisine nakletti; 7. tümene de ilerisindeki 8. tümenle yakından ilgilenmesini duyurdu. 3. Kafkas tümeni Haçan'a vardığı sırada 1. Kolordu emrine verilmişti.

5. Süvari Kolordusu Alemdartepe ile Hacettepe arasında Ahırdağlarını aşarak Sincanlı ovasına hâkim olmak; taarruz sabahı 1. Kolordu karşısındaki Yunan kuvvetlerinin batı yan ve gerilerine taarruza geçmek; Balmahmut-Dumlupınar arasındaki demiryolunu tahrip etmek; Döğer bölgesindeki Yunan ihtiyatlarıyla, Uşak grubuna karşı keşif yapmak ve emniyete almak görevi verilmişti. Kolordu taarruzdan birgün önce sabahı Sandıklı kuzey batısından Çukurca-Güdübez-Oda-Susuz- Kılındıras bölgesinde bulunuyordu. Yunanlılar Kavşaktepe ile Çiğiltepe arasındaki Ahır dağı'nın bu sarp ve yolsuz kesimini müdafaasız bırakmışlardı. 25 ağustos 1922 öğleden sonra 1. süvari tümeninden bir keşif bölüğü Çukurca kuzeyindeki Daridere'ye ve bir keşif kolu da Yörükmezari istikametine, 2. süvari tümeninden bir keşif bölüğü Dumlutepe'ne gönderilmişti. Kolordu komutanı 25 ağustos akşamı 1. süvari tümeninin Çukurca-Yörükmezari yolu ile Çayhisar'a ilerlemesini; 14. süvari tümeninin 1. süvari tümenini izlemesini; 2. süvari tümeninin Dumlutepe yoluyla Tekealanına hareket etmelerini emretti ve daha sonra Ordu-

dan aldığı tâlimat ile 2. süvari tümeninin 26 ağustos sabahı Çayhisar-Kırka hattına yanaşmasını emretti. Ayrıca 6. tümeninden Hacettepe kuzeyinden 5. Kolordunun yan ve gerilerine yapılması muhtemel bir düşman taarruzuna karşı tertibat alınmasını ve Toklusivrisin'de düşmanın tesbit edilmesini istedi.

1. süvari tümeninin 11. alayı 26 ağustos sabahı Çayhisar sırtlarını işgal etti. 2. süvari tümeni de saat 08.30 da Çayhisar'ın 5-6 km. güney doğusundaki Tekke alanına, 14. süvari tümeni de Gütübez-Çukurca yolu ile 07.30 da Yörükmezarına ulaştı. Kolordu komutanı da 26 ağustos saat 04.30 da Yörükmezarına gelmişti.

Kolordu komutanı (Fahrettin Paşa) 26 ağustos saat 08.30 da, 14. süvari tümeninin Tokuşlar güneyindeki koruluğa kadar ilerleyerek batıya karşı Kolordunun yan ve gerilerini korumasını, keşif bölüklerinin demiryoluna ulaşarak hattı birkaç yerden tahrip etmesini ve Altıntaş doğrultusundan düşmanın gelip gelmediğinin keşfettilmesini, 2. süvari tümeninin Çayhisar güney-doğusundaki hâkim tepeleri (Kızıltepe) ele geçirmesini emretti. 14. süvari tümeni, 5. alayı ile Kınık ve Çobanözü köylerini, 34. alayın bir bölüğüyle de Tokuşlar köyünü işgal etti. Çayhisar'a gelen, tümene Kolordu komutanı Sincanlı ile Ayvalı arasında Küçükhöyük'e doğru ilerleyerek 1. Ordu karşısındaki Yunan tümenlerine geriden taarruz etme emrini verdi.

2. ve 14. tümenlerini kuzeye göndermek isteyen fakat, batıda 2. Yunan tümeniyle Yunan süvari tümeninin bulunması yüzünden batıya karşı dikkatli bulunmak gerektiğinden bütün kuvvetlerinden faydalanamayan. Kolordu komutanının saat 12.00 de verdiği emir özetle şöyle idi: «1. süvari tümeni Sincanlı-Ayvalı arasından Küçükhöyük doğrultusuna ilerleyerek ve Sincanlı'daki zayıf düşmanı arkadan vuracak, aynı zamanda Paşaköy, Balmahmut, Çatkuyu doğrultularını keşfedecektir. 2. süvari tümeni Çayhisar doğu sırtlarını tutacak, bir alayını Sincanlı doğrultusuna sürecektir. 14. süvari tümeni de bir alayını Düzağaç üzerinden Akçaşehir güney tepesine göndererek tahrip müfrezelerine destek olacak ve Başkimse ile Yelgediği-Ulucak ve Küçükköy-Hamurköy doğrultularını keşfedecektir».

2. süvari tümeninin saat 15.00 de Sincanlı'daki düşmana karşı hücumları akşama kadar devam etti. 20. ve 4. alaylarıyla Kırka batı

sırtlarına taarruz ediyordu. 13. ve 2. alayları da Çayhisar doğusunda ihtiyatta idi.

Küçükhöyük'e doğru ilerleyen 1. tümenin öncü alayı Ayvalı güney tepelerini işgal etti. Akçaşehir doğusundan kuzeye gönderilen 10. alay keşif bölüğü saat 15.00 de Başkimse'yi ele geçirdiğini, demiryolunun 100 metrelik kısmının tahrip edildiğini bildirdi. Yunanlıların gece yapılan baskınları püskürtüldü ve tümen geceyi Düz ağaç'ta geçirdi. 14. tümen kuvvetleri de Başkimse bekleme kulubesi yanındaki köprüyü tahrip ve demiryolu koruma birliğini yok etmişti.

Bağımsız 6. Piyade Tümen komutanı saat 05.00 de Devekırın'daki gözetleme yerindeydi. O gün 52. alay, iki taburla Kavşaktepe'ye ilerledi. Akıncı kolları Toklusivrisi'ne yanaşarak Yunanlılarla karşılıklı ateş muharebesi yaptı. 51. alay Düzkişla-Şabanköy istikametinde harekete başladı. 50. alay Cevizboğazı güneyinden iki taburla Çakmaktepe-Hisartepe hattına taarruza girişti ve saat 11.30 da Ulupınar'a vardı. Hücum taburu güneyden Yunanlıların Belkuyuşıklı hattına ilerledi ise de düşmanla bir temas sağlayamamıştı.

2. Ordu komutanı Şaphane dağındaki gözetleme yerindeydi.

3. Kolordusu (Porsuk Müfrezesi) cephesi boyunca Yunan kuvvetlerine gecedan yanaştırdığı birliklerle saat 05.30 da top, piyade ve makineli tüfekleriyle bir baskın yaptı. Saat 15.00 de de istihkâm ve süvari takımlarıyla takviyeli ihtiyat taburuna Hamidiye'ye doğru bir gösteriş hücumu yaptırdı. Yunanlıların bu kesimdeki mevzileri takviyeli idi.

Sarıkaya'da bulunan 41. tümen komutanı saat 05.30 da açılan top ateşinden sonra, 16. Piyade alayını Avdan ve Nalbant dereleri arasından Solucak tepesi doğrultusuna sevketti. 12. alay'ın 2. taburu Mezartepe'yi, 16. alayın 2. taburu da Çakmaktepe'yi ele geçirmişti.

İskânkuyusu-Hüsrevpaşa kesiminde Kolordu ihtiyatı olarak bulunan 1. Tümen bugünü beklemekle geçirdi.

Mürettep Süvari Tümenine bağlı 38. süvari alayı, tümen topçusu ve birlikleri ile gecedan yürüyüşe geçip 26 ağustos saat 05.00 de Bahşayış'e geldiği zaman, 33. süvari alayı Demirli ile Kazuçuran arasındaki Köroğlu hattına taarruza başlamıştı. Alay, Yunanlıların topçu ve piyade ateşi ile karşılaşmış Döğer doğrultusuna gönderi-

len 37. süvari alayı da Sarıcaova'nın 1,5 km. kuzey-batısına kadar ancak ilerleyebilmiş, Karaören keşif bölüğü de önemli bir bilgi edinmemişti.

61. Tümen topçusu 26 ağustos sabahı 04.50 de verilen işaret üzerine Kazuçuran ve güney tepelerine ateş açtı. Güneyden ilerlemeye başlayan 174. alay Kargalık ve Karakaya tepelerini süngü hücumu ile ele geçirirken, alayın Kargalık'a çıkan 2. taburu yandan yaptığı bir taarruzla Kazuçuran tepesini de zaptetti. 174. alay takviyeli olarak bu defa Bozhöyük tepesini aldı. Buna mukabil saat 13.00 de Yunanlılar kuzeyden ilerleyen 159. alayın Kazuçuran'daki 3. taburuna taarruza geçtiler. Birliklerimiz geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Diğer bir Yunan kuvveti de Bozhöyük tepesindeki 174. alayımızı çekilmeye mecbur etti.

26 ağustos sabahı 6. Kolordunun 16. tümeninin güneyde bulunan 64. alayı ile hücum taburu geceden Buzağteğrisi tepesini ele geçirmiş, sabah top atışıyla birlikte 43. alayı kuzeyden Tokurçal'a ve 64. alay güneyden Yanıktepe-Uzungüney sırtlarına taarruza başlamışlardı. Ancak Yunanlıların tel örgüleri 50 metre derinliğinde olduğundan gedik açılmadı. Saat 15.00 de tekrar başlayan taarruz ortalık kararınca kadar sürdü ve harekât 27 ağustos sabahına bırakıldı.

1. Günüün Sonuçları : Türk Ordusunun 26 ağustos Akşam Durumu

1. Ordu : 4. Kolordu: Yunanlıların Kalecik Sivrisi mevzilerini ele geçirmiş, fakat tam hedefine varamamıştı. Üç tümeni ve bir alayıyla birinci hatta Yunanlılarla muharebede. 12. tümeni Sarıbaba'da ihtiyatta.

1. Kolordu: Belentepe'yi zaptetmişti. Ayrıca Tınastepe ile Kırcaarslan tepesindeki Yunan mevzilerinin birinci hattını ele geçirmesine rağmen henüz istenilen hedefe varamamıştı.

5. Süvari Kolordusu: Ahır dağlarını bütün zorluklarına rağmen bir köylünün kılavuzluğunda, ancak birer kolla geçilebilen bir patikadan, atların tabanlarına keçeler ve paçavralar sarılmak suretiyle sessizlik sağlanarak yürüyerek tam bir düzen içinde ve metanetle aşarak, Sincanlı ovasına hâkim olmuş; Balmahmut-Dumlupınar arasındaki demiryolunu tahrip ederek Yunanlıların İzmir'le bağlantısını

kesmiş; Sincanlı ile Ayvalı arasında Küçükhöyük'e ilerliyerek 1. Ordu karşısındaki Yunan tümenlerine geriden taarruz etmiş; hattâ kuzeyde Hamur ve Ulucak'a kadar çıkarak keşif hareketlerinde bulunmuştu.

2. Kolordu (Ordu ihtiyatı): Sandıklı dolaylarındaki 3. Kafkas tümeni, Tınastepe'ye yanaşmak üzere yürüyüşte. 4. ve 7. tümenleriyle Şuhut tarafında Ordu ihtiyatında.

Bağımsız 6. Tümen: Toklusivrisi-Işıklar hattında Yunan birlikleriyle temasta.

2. Ordu : Porsuk müfrezesi, 41. tümen, Mürettep Süvari tümeni, 61. tümen, 16. ve 17. tümenleriyle birinci hatta Yunanlılarla temasta. 1. tümen Ordu ihtiyatı olarak İskânkuyusu güneyinde.

İkinci Gün : 27 ağustos 1922

1. Ordunun Afyon'u ele geçirmesi ve Sincanlı ovasına inışı :

4. Kolordu 8. tümenin 131. alayı Hacılar tepesine ve 189. alayı ile, 12. tümenin 36. alayı da batıdan Kurtkaya mevziine girerek, saat 04.00 de ansızın yaptıkları bir süngü hücumu ile Kurtkaya tepesini ele geçirdiler.

Akşam saat 20.00 ye doğru düşmanın kilit noktası kabul edilen Erkmen tepeleri 5. tümenin sağdan, 11. tümenin batıdan taarruzlarıyla zaptedildi. Bu harekâta tümenlere bağlı 126. ve 34. alayın rolü büyük olmuştu. Kolordu komutanının emri ile 11. alay saat 17.00 de Tezekliyayla-Ulukaya mevzilerini işgal etti. Saat 15.30 da 36. ve 189. alaylar Halkalıkaya'yı; 131. alay da Hacılar tepesini ele geçirdi. Buradaki Yunan alayı dağınık bir surette Afyon'a doğru çekilmek zorunda kaldı.

1. Kolordunun 23. tümen 68. alay birlikleri saat 14.15 de Türkmentepe'yi ele geçirmiş ve ovaya dökülen düşmanı ağır makineli tüfeklerle ateş altına almıştı. 69. alay Kayaltepe ve Göktepe'yi aldı. 31. ve 56. alaylar da Sivritepe'yi ele geçirdiler. Saat 14.15 de tümen komutanı Sinirköy tepesinden Kolordu'ya yazdığı raporda: «Gazi Başkomutanımızı cephede göremediğinden bahseden mağrur Hacı-Anesti (Anadolu'daki Yunan orduları başkomutanı)'nın, Sincanlı ovasını dolduran perişan birliklerinin kaçışını seyrettiğini» bildiri-

yor ve «düşmanın bir seneden beri tahkim ettiği kuvvetli mevzileri en çabuk bir surette zapta bizi mazhar buyuran Cenab-ı Hakka şükürler eder, şehitlerimizi fâtilahalarla yadeylerim»¹⁷ diyordu.

56. alay, karşısındaki Yunanlıları atarak Akpınar tepesindeki mevzileri, soldan ilerleyen 8. alay da Beyoğlu istinat noktasını ele geçirdi ve saat 12.00 de Eşekoluğu-Kızılın-Yanıktepe'de alınarak Sincanlı ovasına hâkim olundu. Yunanlılar dağınık bir hâlde Balmahmut ve Küçükhöyük üzerinden kuzeye çekildiler. İlerideki birlikler hızla ilerlemeye devam ederek Hacıhasan-Gelinkaya hattına vardılar ve ovaya yayıldılar.

Sabahleyin tümen topçusunun ateş desteğiyle 14. tümenin sağda 25. alayı, ortada 26. alayı ve batıda hücum taburu ile saat 09.00 da Kırcaarslan tepelerini zaptetti. Kuzeye doğru gerileyen Yunan birlikleri tâkip edilerek Sincanlı ovasına hâkim arazi elde edildi. 30. alay da saat 15.30 da Kızkulesi'ni ele geçirdi ve ovaya hâkim oldu.

57. tümenin öğleye kadar Çiğiltepe'yi alması bekleniyordu. Yapılan hücumlar bir netice vermeyince, bundan derin üzüntüye düşen tümen komutanı Albay Reşat Bey «teessürü yenemiyerek» kendi canına kıymıştı. Halbuki ölümünden az sonra saat 13.00 de Çiğiltepe zaptedilmişti.

1. Ordu komutanı (Nureddin Paşa) saat 14.00 de şu emri verdi: «4. Kolordu, taarruzunu şiddetlendirerek bir an önce Afyon-Kütahya yoluna hâkim olacak, 1. Kolordu Gezler-Boyalı-Köprülü hattı ile Kırka-Reşadiye hattı arasında düşmanı tâkip edecek, 5. Süvari Kolordu Sincanlı ovasındaki görevine devam ederek düşmanın Resulbaba-Balmahmut hattında yeni bir mukavemet hattı kurmasına meydan vermeyecek, 6. tümen Toklusivrisini zaptedecek, 3. süvari tümeni Ulubey-Uşak arasında akınına devamla demiryolunu tahrip edecektir...».

Bütün 1. Ordu cephesinden Yunanlılar çekiliyorlardı. Bu arada uzun menzilli Türk topları Afyon'un her iki istasyonunu döğüyordu. 8. tümen Hacılar-İkiztepe bölgesinden Afyon'a hareket eden 8. tümenin 189. alayı 27 ağustos saat 17.30 da Afyon'a girdi.

5. Kafkas tümeni Yılanlıkaya-Ballıkaya hattını tutmak üzere hareketle buraları işgal etti. 11. tümen Büyükgüney, Sarıkaya böl-

17 Bk. *Türk İstiklâl Savaşı*, Ankara, 1968, s. 121.

gesinde, 12. tümen de Çirçirgeşme'de gecelediler. O sırada 23. tümen Boyalı'da, 15. tümen Akviran civarında, 3. Kafkas tümeni Garibce dolaylarında, 14. tümen Bulca ve Küçükhöyük'te, 57. tümen Paşaköy-Sincanlı dolaylarında bulunuyorlardı.

5. Süvari Kolordusu ise bugünkü plân gereğince 1. süvari tümen komutanı, Balmahmut doğrultusunda ilerlemek üzere 2 alayını tuğay komutanı emrinde Ayvalı'ya hareket ettirmiş, 11. süvari alayı İlbülak dağına gönderilmişti. Balmahmut istikametinde ilerleyen tümen saat 17.00 de iki Yunan alayının Balmahmut'a çekildiğini görerek ateş açtı; Yunanlılar dağıldılar. 14. alay, atlı bir hücum yaparak perişan düşmanın bir kısmını imha etti.

2. süvari tümeni saat 12.00 de Akçaşehir'e varmış keşif birliğini Başkimse-Yeldeğirmenine göndermişti. Akçaşehir alındı ve karşıdaki Yunan birliğinin çoğu ortadan kaldırıldı, Küçükköy istasyonu da tahrip edildi.

14. süvari tümeni Tokuşlar-Karacaviran yolu ile hareket ederek Arpalı ve Dumlupınar doğrultularına keşif kolları sürdü, saat 11.30 da Güneyköy'den kuzeye ilerleyen Yunan piyadesiyle muharebeye tutuştu. Kınık'taki süvari alayı da Tazılar'daki Yunanlılarla savaşıyordu. Tümen komutanı tahrip müfrezesiyle demiryolunu bütün telgraf ve telefon hatlarını kestirdi. 14. tümen bütün gece yürüyerek sabaha karşı Eğret dolaylarına ulaştı.

2. Ordunun Muharebeleri :

27 ağustos 1922 saat 01.00 de 2. Ordu komutanı: bütün birliklerin görevlerine devam etmeleri; yalnız 61. tümenin bulunduğu Sükümçal-Çomaklıdere-Bavurdu yaylası hattını savunulacağı emrini verdi.

41. tümene de, buldukları mevzii koruması asıl taarruzu 28 ağustos günü yapacağı bildiriliyordu. İskankuyusu bölgesinde ihtiyatta bulunan 1. tümen bugün de yerinde kaldı.

61. tümene bağlı birlikler saat 19.00 yaptığı süngü hücumu ile Kazuçuran tepesini ele geçirdiler. Daha sonra Kargalıktepe ve Bozhöyük tepeleri alındı. Yunanlıların bu bölgeden uzaklaştıkları anlaşılmıştı.

16. tümen birlikleri saat 14.30 da Yanıktepe'yi işgal ettiler. Uzungüney tepeleri de alındı. 6. Kolordu, 47. alayıyla geceyi Kabaçkiran, Dedesivrisi ve Evliya tepelerinde geçirdi.

2. Günün Sonuçları : Türk Ordusunun 27 ağustos 1922

Akşam Durumu :

1. Ordu : 2. Kolordu : 8. tümeni Afyon'da; 4. Kolordu : Afyon'un güney ve batı mevzilerini tamamen işgal etmiş durumda; 1. Kolordu : Sincanlı ovasına hâkim, tâkip hareketleri sonucunda tümenleri Boyalı, Akviran ve Bulca'yı almış; 5. Süvari Kolordusu : 1. süvari tümeniyle Ayvalı'da, 2. ve 14. süvari tümenleriyle İlbülak dağına aşmış ve Ulucak'ı işgal etmiş durumda. 2. süvari tümenine bağlı birlikler ayrıca Egret doğrultusunda ilerlemekte. Kolordu karargâhı Ulucak'ta bulunuyor; Bağımsız 6. Tümen, Toklusivrisi-Ahat hattında Yunanlılarla temasta; 4. tümen, Kocatepe'de Ordu ihtiyatında.

2. Ordu : 41. tümen, kendi cephe kesimlerinde muharebe hâlinde. 1. tümeni, İskankuyusu çevresinde ihtiyatta; Mürettep Süvari tümeni: Döğer doğrultusuna ilerlemek için Bahşayış'de toplanmakta; 61. tümen: Kazaçuran tepesini işgal etmiş durumda.

27 ağustos günü Yunanlılar yalnız Toklusivrisi hariç Afyon doğu ve güneyine kadarki bütün mevzilerden atılmışlar, Eskişehir bölgesi dışındaki bütün asıl mevzileri Türklerin eline geçmişti. 1. Ordu komutanı Resulbaba dağlarını aşarak Egret-Ulucak hattını tutmak ve bu suretle düşmanı İzmir demiryolundan tamamıyla uzaklaştırmak maksadı ile 27/28 ağustos gecesi de tâkip hareketlerini devam ettirerek birliklerini Afyon-İzmir demiryoluna yanaştırıyordu.

Üçüncü Gün : 28 ağustos 1922

1. Ordunun tâkip hareketleri :

Bugün öğlene doğru Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi karargâhları Afyon'a geldi. Başkomutan, Afyon'dan Balmahmut'a hareket ederek durumu yakından inceledi ve birlik-

lerin: «Tâkibe şiddetle devam etmelerini» emretti. Düşmanın üç tümeninin Belce-Çatalçeşme-Resulbaba hattına çekilmesi üzerine, 1. Ordu sağ yanı Afyon-Altıntaş şosesi olmak üzere, kuzey doğrultusunda tâkibe başladı. 1. Ordunun karargâhı öğleden sonra Balmahmut'a intikal ettirildi.

Bugün saat 04.30 da Afyon'a gelen 2. Kolordu komutanı şehirde emniyet ve asayiş sağlamak ve yangınları söndürmekle meşgul oldu. Mürettep süvari alayı Çatkuyu ile Ulucak arasındaki bölgeye, 8. tümen saat 16.30 da Hamam kesimine vardılar. 7. tümen de 8. tümenin arkasından ilerliyordu. Geceyi burada geçiren Kolordu bugün Yunanlılarla temas etmedi.

4. Kolordu komutanı 28 ağustos saat 07.20 de şu emri veriyordu: «2. Kolordu Hamam'ın kuzey ve güneyine, 1. Kolordu Düzağaç-Tazılar bölgesine, Süvari Kolordusu Altıntaş doğrultusuna ilerliyeceklerdir. 4. Kolordu Çatkuyu-Başkimse hattına karşı bu akşam Ayvalı-Akçaşehir bölgesine varacaktır. Mürettep süvari alayı Balmahmut üzerinden Başkimse'ye yürüyecek ve Resulbaba-Mudamtepe-Akkayatepe taraflarında keşif yapacaktır. 5. Kafkas tümeni, istikamet değiştirerek Balmahmut-Yahyalı boğazı üzerinden kuzeydeki Bardaktepe civarına gelecektir. 11. tümen de yön değiştirerek Saraycık-Ayvalı yolu ile Kumarlı-Akçaşehir kesimine gelecek ve Tavşantepe-Başkimse-Kızılçaköy çayı hattına karşı müfrezeler sürecektir. 12. tümen Boyalı-Saraycık üzerinden Bulca civarına gelecektir. Kolordu karargâhı, istihkâm bölüğü 12. tümenin başında yürüyerek Ayvalı'ya gidecektir»¹⁸.

5. tümen, Kolordu emri gereğince 9. alayı, hücum taburu ve bağlı birlikleri, geceyi geçirmek üzere Asartepe'ye yanıştırdı. 1. tümen, 126. alayı ve bir batarya ile Başkimse kuzeyinde, 70. alayı Akçaşehir'de, 127. alayı ile Kumarlı'da; Mürettep süvari alayı Başkimse'nin 3 km. güney-doğusunda tren hattı üzerinde gecelediler. Bugün de düşmanla temas az olmuştu.

1. Kolordunun bugünkü emri şöyle idi: «Bozulan düşman Resulbaba dağlarına çekilmektedir. İzmirle irtibatı kesiktir. Maksadımız, Yunan ordusunu Anadolu'da imha etmektir. 1. Ordu düşmanın İzmir doğrultusuna çekilmesini önliyecektir. 1. Kolordu birlikleri

18 Bk. *Ayn. esr.* s. 151 vd.

Başkimse-Toklusivrisi hattına karşı ilerleyerek Düzağaç-Tazılar bölgesinde toplanacaktır. 15. tümen Küçükhöyük üzerinden Tokuşlar'a varacaklardır»¹⁹.

23. tümen, Köprülü cihetinde bozguna uğrattığı düşmanın Resulbaba güney yamaçlarına kaçması üzerine, Bulca üzerinden Düzağaç'a doğru, 11. tümen de aynı yönde hareket ediyorlardı.

3. Kafkas tümeni, Balmahmut etrafındaki düşmanı, ortalık ağarmadan taarruz ederek, kuzeye attıktan sonra 07.00 de Garibce-Bulca-Düzağaç'a doğru yürüyüşe geçmişti. 15. tümen Tokuşlar kesiminde idi. 57. tümen Tazılar mevziinde bulunuyordu. Ordu ihtiyatında bulunan 4. tümen Balmahmut'a gelmişti.

5. Süvari Kolordu komutanı 27/28 ağustos gece yarısı Ulucak'a varmıştı. 2. Süvari tümeni gece yürüyüşü ile Başkimse'den Ulucak yolu ile Egret doğrultusunda hareket hâlinde idi. Sabahleyin Afyon dolaylarından çekilen Yunan birlikleri bunlar tarafından yok edildiler. Egret'te bulunan sol kol ise sabahleyin baskın yaptığı Egret'de Yunan ordugâhından karşılık görünce Ulucak'a çekilmek zorunda kaldı. 14. süvari tümeni Kozluca'da bekliyordu. 2. süvari tümeninin Ulucak'tan kuzeye gitmesi üzerine 14. süvari tümeni Beşkarışhöyük'e çekilmeye başladı. Bu tümenin, bir savunma muharebesi yapmadan, erken çekilişi kolordu karargâhını ve 2. süvari tümenini zor duruma düşürdü. Kozluca tepeleri düşman eline geçti.

Egret'ten ilk çekilen 4. süvari alayı Ulucak'a gelince, kolordu komutanı bu alayı da beraberinde alarak Batak batısına doğru yürüdü. Yenice'den gelen Yunan kuvvetleri Ulucak köyünü bir eve doldurdukları insanları ile beraber yaktılar. Bu arada 2. süvari tümenine bağlı 13. ve 20. alaylar Kozluca civarında Yunanlıların şiddetli ateşine yakalandılar. Gerçi 2. süvari tümeni Eskişehir-Kütahya demiryolunu tahrip etmek görevini tam yapamamış ise de Yunan ihtiyat tümenlerinin hareketlerini geciktirmişti.

5. Süvari Kolordusundan alınan rapordan 1. Ordu komutanı şu sonucu çıkarmıştı: Süvari kolordusunun tesirinden dolayı Yunanlılar Resulbaba dağlarından kuzeye, sonra da batıya dönerek asıl kuvvetleriyle, Dumlupınar mevzilerine çekilmek istemektedirler. Buna göre, 1. Ordunun, bütün kuvvetiyle düşmandan önce Dumlupınar mevzilerini tutarak İzmir yolunu kesmesi gerekiyordu.

19 Bk. *Ayn. esr.* s. 155.

Bu sebeble tâlimat üzerine 5. Süvari Kolordu komutanı, 2. süvari tümenini Kurtköy'e gönderdi ve kuzey-doğu, kuzey ve batı doğrultularının keşfini emrettikten başka, daha güneyde bıraktığı 54. alayına da Ulucak'daki Yunanlılarla teması muhafaza ve keşif görevi verdi.

Bağımsız 6. Piyade tümeninden ise düşmanı yerinde tesbite devam etmesi ile beraber, Toklusivrisi'ni zaptetmesi görevi de verilmişti. Ateş teatisi bütün gün ve gece sürdü.

2. Ordu : Harekâtı ve Muharebeleri :

3. Kolorduya bağlı 1. tümen saat 07.30 da yürüyüşe geçerek saat 17.30 da Yapıldak'a varmış, Porsuk müfrezesindeki süvari bölüğü de saat 19.00 da aynı yerde tümene katılmıştı.

Bütün gece düşmanla teması muhafaza eden Porsuk Müfrezesi sabahleyin 61. alayın 1. ve 2. taburlarıyla Sarıkavakça-Hamidiye-Kırgız doğrultularında gösteriş hücumlarına girişmişti. Yunanlıların Sarıkavakça sırtlarına çekildikleri ve Hamidiye'den batıya doğru nakliyat yaptıkları görülüyordu. Sakarya kuzeyindeki İnhisar müfrezesi (70 kadar gönüllü) de nehri birkaç yerden geçmişlerdi.

41. tümenin sabahtan öğleye kadar yaptığı taarruzdan bir netice elde edilememişti. Akşama kadar da karşılıklı ateş devam etti.

Mürettep Süvari Tümeni, Ordu emrine göre, Döğer-Kunduzlu hattına kadar ilerleyecek, demiryolunu tahrip edecekti. Bunun üzerine öncü kuvvet olarak 37. süvari alayı gece saat 03.00 de harekete geçti, ortalık kararırken Hacıbeyli'ye geldi. Yunanlılarla temas kurmak maksadı ile 38. ve 33. süvari alayından bir keşif kolu Osmanköy-Ulucak doğrultusuna gönderildi. Tümen komutanı raporunda: «Altıntaş dolaylarında düşman olmadığını, düşmanın Kütahya istikametine de geçmediğini, Döğer ve Karacaahmet bölgesindeki Yunan birliklerinin güney-batıya Ulucak sırtlarına gerilediğini, Döğer'den Afyon'a kadar bütün düşman kuvvetlerinin Altıntaş ovası güneyinden batıya çekilmekte olduğu kanaatinde bulunduğunu, tümenin 29 ağustos 1922 sabahı Altıntaş üzerinden Dumlupınar'a gideceğini» bildirmekte idi.

61. tümene Afyon doğusundaki düşmanın kuzey yanı bulunan Ayazın'e taarruz görevi verilmişti. Gece sabaha kadar yapılan ke-

şiflerde Ayazın'de düşman kuvveti bulunmadığı öğrenildiğinden, tümen komutanı, sabah erken 174. alayı ile burayı işgal ettirdi; sonra birliklerini Kazuçuran gerisinde topladı, süvari bölüğünü Dinar, Ayazın köylerini keşif etmek ve düşman çekilme doğrultularını öğrenmek üzere ileri gönderdi. Büyük kısmıyla geceyi Teke ve dolaylarında geçiren Tümen bugün Yunanlılarla temas edemedi.

28 ağustos sabahı 6. Kolordu karargâhı Seyitler'de; 16. tümen Tokurçal ve 17. tümen Karaağaç bölgelerinde bulunuyordu. Yunanlılar bu cepheden gece çekilmişlerdi. Kolordunun tâkip emrine göre 16. tümen Dinar-Teke-Susuz doğrultusuna, 17. tümen Belce'ye yürüyecekti. 17. tümen büyük kısmı ile saat 20.00 de Gazlıgöl'e, öncü alayı saat 23.00 de Belce köyüne vararak istirahate çekildi. Bugün de Yunanlılarla temas edilmedi.

2. Ordu komutanı saat 19.20 de Batı Cephesi Komutanlığına şu raporu gönderiyordu: «Düşmanın Eskişehir grubunda batıya çekilme belirtileri görülmeye başladı. Bir piyade alayı Ağapınar'dan batıya gitmiş ve Arapkuyu'daki düşman da Sarıkavakça dağına çekilmiştir. 10. Yunan tümeni batıya çekilmekte ve güney yanından bir kısım kuvvetiyle 15. tümenlerini takviye'ye çalışmaktalar. Buradaki direnmelerinden Seyitgazi-Akin-Döğür yolunu muhafaza etmek istedikleri anlaşılıyor». Bugün hareket eden 2. Ordu birliklerinden 16.17.20.22. tümenler 18 km. yürümüşlerdi.

Bu arada şu noktayı belirtmekte fayda var. Mutehassıslarına göre, eğer 2. Ordu birlikleri, 10 km.lik bir yürüyüş daha yapmış olsalardı, Resulbaba dağı kuzeyindeki düşmanla temas edecekti. Bu suretle 29 ağustos sabahı düşman doğudan 2. Ordu, güneyden 1. Ordu tarafından tamamiyle sarılmış olacaktı. Böyle bir durumda batıdan Süvari baskınının da yapılması 29 ağustos günü kat'i netice alınmasını sağlayabilirdi. 2. Ordunun yavaş hareketi ve ihtiyattaki 2. Kolordunun kısa yoldan Sincanlı ovasına yürütülmiyerek, Afyon'a getirilmesi ve durum ile ilgili Garp Cephesi emrinin geç alınması düşmana çekilme fırsatı vermiştir.

3. Günün Sonuçları : Türk Ordusunun 28 Ağustos 1922

Akşam Durumu :

1. Ordu : 2. Kolordu, iki tümeni ve Kolordu karargâhı ile Hamam bölgesinde; 4. Kolordu: 5. Kafkas tümeni Çatkuyu-Oğlanme-

zari hattında, 11. tümeni Akçaşehir ve Başkimse'de, 12. tümeni Yahyalı boğazında, Kolordu karargâhı Ayvalı'da; 1. Kolordu: 23. tümeni Düzağaç'ta, 3. Kafkas tümeni Karacaviran'da, 14. tümeni Kınık ve batısında, 57. tümeni Çobanözü'de, Kolordu karargâhı Düzağaç'ta. 5. Süvari Kolordusu: 1. süvari tümeni Düzağaç-Kumarlı'da, 14. süvari tümeni Beşkarışhöyük-Genişler'de, 2. süvari tümeni ve Kolordu karargâhı Kurtköy'de. Bağımsız 6. Tümen: Büyük kısmıyla Toklusivrisi'ne taarruzu devam etmekte; 4. Tümen: 1. Ordu ihtiyatı olan 4. tümen Balmahmut'ta.

2. Ordu : 41. tümen eski durumunda gösteriş taarruzlarına devam etmekte; 3. Kolordu karargâhı ve 1. tümen Yapıldak'ta; Mürettep Süvari tümeni Hacıbeyli'de; 61. tümen Tekeköy-Akören bölgesinde; 6. Kolordu Tekeköy-Gazlıgöl-Belce bölgesinde.

Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı bugünkü muharebelerde Yunanlıların 7-8 tümeninin mağlup edildiğine, artık Resulbaba'yı savunamayacaklarına, batıya çekilmek istediklerine kani olmuşlardı. Bu günkü muharebelerde Türk birlikleri, her taraftan çekilmekte olan düşmanı tâkip etmişler ve rastladıkları her yerde taarruza geçerek tutunmasına meydan vermemişlerdi. Kuzeyden ilerleyen Mürettep süvari tümeni öğleyin Döğ'er'e varmış ve Altıntaş doğrultusunda ilerletilmişti. Yunanlıların Eskişehir grubunda da çekilme belirtileri görülüyordu. 29 ağustos için Yunanlıların Resulbaba-Karacaören kuzeyi-Tazılar-Toklusivrisi hattında savunmasına imkân bırakılmadığı ve büyük kısmı ile Dumlupınar ve Uşak mevzilerini kuzey yollardan tutmaya çalışacağı kabûl olundu. Başkomutanlığın maksadı Yunan ordusunu kuzey ve güneyden kavrayarak batıya çekilmesini önlemek suretiyle bir çember içine almaktı. Karar şöyle idi: «1. Ordu Yunan asıl kuvvetlerinden önce Dumlupınar mevzilerini tutacak ve batıya çekilen düşmana Hamurköy ve Arpalı-Hasandede doğrultularında taarruz edecek; 2. Ordu Resulbaba tepeler hattı kuzeyinden düşmanı tâkip ile taarruza devam edecek; 5. Süvari Kolordusu Murat dağı ile Kütahya-Gediz şosesi arasında toplanarak Yunanlıların batı ve kuzey-batıya çekilme yollarını kesecek. Yunanlıların Eskişehir grubunda çekilme belirtileri görüldüğünden Altıntaş'daki Mürettep Süvari tümeni, Meclis Muhafız taburu ile takviye edilerek, düşmanın çekilme yolu üzerine yürütülecek»²⁰.

20 Bk. *Ayn. esr.* s. 181 vd.

28 ağustos 1922 günü akşamında Yunan ordusunun durumuna gelince :

«General Trikopis (Afyon cephesindeki Yunan kuvvetleri komutanı), ordusunun Türkler tarafından kuşatılmış olduğunu biliyordu. Özellikle Türk süvarisinin arkalarında görünüşü moralini sarsmıştı. Elindeki bütün kuvvetle bir an önce Dumlupınar mevzilerine çekilmeyi ve İzmir doğrultusunu kapatmayı düşünüyor ve orada general Frangos'a bağlı 1. ve 7. Yunan tümenlerini bulacağını umuyordu. Fakat zaman kaybetmeden, hareket etmesi gerekirken birlikleri gece yürütmek istemedi. Köylerde halk kalmadığından, kılavuz bulunamaması, elverişli yol olmaması, Yunan kollarının birbiriyle çatışma ihtimali ve Türk süvarisinin bu kollar arasında bulunması yüzünden Dumlupınar mevzilerine 29 ağustos sabahı çekilme kararı verdi»²¹.

Yine Dumlupınar mevziine çekilme kararını veren general Frangos'a ise, talihi yardım etmiştir. Şöyle ki: 27 ağustos akşamına kadar Frangos grubunun gerisinde bulunan Süvari Kolordumuzun, daha geniş bir kuşatma yapmak maksadı ile yalnız 1. tümeni bırakarak diğer iki tümeni ile gece kuzeye doğru hareket etmesinden istifade eden Frangos açık kalan sahadan batı istikametinde çekilmeye muvaffak oldu. Kendisine diğer tümenlerden de 7-8 tabur katılmış olduğundan bu suretle 3 tümene yakın bir kuvvet kurtulmuş oluyordu. İşte bu sırada İbulak dağlarında bulunan general Trikopis grubunun güney yanı açık kalmış ve 2. Ordunun yavaş hareketi, 1. Ordumuzun cephe değiştirmesi ona ancak Dumlupınar'a varmak imkânını vermişti. İbulak dağlarında gecelemeyip, 10 km.lik bir yürüyüş yapmış olsaydı belki de kendisini ve ordusunu kurtarabilirdi.

Dördüncü Gün : 29 ağustos 1922

1. Ordunun Harekâtı ve Muharebeleri :

4. Kolordu : 5. Kafkas tümeninin 10. alayı saat 05.45 de Çatkuyu yakınlarında düşmanla muharebeye girişerek buraya kadar sokulmuş olan Yunan keşif kollarını atmak suretiyle sağ yanını Çat-

21 Bk. *Ayn. esr.* s. 186.

kuyu'ya kadar uzattı. Mudamtepe ile Resulbaba arasında düşmanın bulunması, bu tümenin batıya yürümesine engel oluyordu. Saat 07.30 da Kolordu komutanı Yunan birliklerinin batıya gittiklerini görmüştü. 11. tümen bütün birliklerini sabah erken Başkimse'de topladı. Maksudı batıya yönelen düşmanın yolunu kesmektir. 3. Kafkas tümeninin Kolordudan aldığı emir, Arpalı-K. Aslıhanlar doğrultusunda yürümesi idi. 4. Kolordu komutanı Yunanlıların batıya yürüyüşlerini tamamen durdurmak için saat 09.15 de: 5. Kafkas tümeninin taarruza devamını, 11. tümenin de Ortatepe hattına hücum etmesini, 3. Kafkas tümeninin Çeşme-Çalköy doğrultusuna taarruz ederek Altıntaş-Dumlupınar şosesini kesmesini, 12. tümenin Başkimse'ye yavaşmasını emretti. Akşam saat 18.00 e kadar yapılan taarruzlar neticesinde 11. tümene bağlı birlikler Hamurköy yoluna hâkim olmuşlardı. Daha sonra bu tümenlerin gayretleri sonucunda Yunanlıların gidişi durduruldu. 3 Kafkas tümeninin başarılı hücumları Yunanlıları kuzeye çekilmek zorunda bıraktı. Yunanlıların Dumlupınar yolunu açık tutmaya çalışması boşuna idi. Çünkü 23. tümen Dumlupınar yolunu kapamıştı. 12. tümenin taarruzları ile de düşman Hamurköy kuzeyi ve batısına gerilemişlerdi. 3. Kafkas tümeni karşısındaki Yunanlılar da Çalköy doğrultusuna çekilmişlerdi. Bugünkü muharebeleriyle 4. Kolordu, en çetin görevlerinden birini daha başarmış oluyordu: 26 ağustos'da, zaptı imkânsız deneni tahkimli düşman mevzilerine yaptığı taarruzlar ve 27 ağustos'da bu mevzileri (1. Kolordu ile beraber) yarıp düşürmesi ve aynı önemdeki 29 ağustos tâkip ve taarruzları Yunanlıların Dumlupınar mevzilerini kesinlikle önlemişti. Bu suretle İzmir'le irtibatına meydan verilmeyen Afyon bölgesindeki Yunan ordusu büyük kısmının kuşatılarak yok edilmesi ile mümkün olmuştu.

Bugünkü muharebelerdeki duruma göre Yunanlılar ya Dumlupınar doğrultusundan ümidi kesip Altıntaş yolu ile kuzeye gitmeye çalışarak Eskişehir grubu ile birleşmek istiycekler, veya ertesi gün bir defa daha şanslarını deneyerek Dumlupınar yolunu açmaya çalışacaklar idi. Bu ihtimalleri göz önüne alan Kolordu komutanı (Kemalettin Sami) karşısındaki düşmanı kuzeye atmak ve Dumlupınar'la ilişkisini tamamen keserek büsbütün dağıtmak için 30 ağustos sabahı, taarruza şiddetle devam kararını verdi.

1. *Kolordu* : Kolordu komutanı «Kolordunun Bakırçık-Arpağediği hattı ile Tazılar-Toklusivrisi hattı arasından ilerliyerek Yu-

nan birliklerini tâkip ve geriye atması, Dumlupınar mevzilerinde tutunmasına meydan verilmemesini» isteyen Ordu emrini aldı. Buna göre, uzun zamandan beri tahkim edilmiş Dumlupınar mevzilerine taarruz yapmak ve zaptetmek gerekiyordu.

Yunanlılar Toklusivrisi'ni 6. tümene karşı savunuyorlardı. Bu tümene yardımla Toklusivrisi'ni bir an önce ele geçirmek gerekli idi, fakat doğu-kuzeyden gelen Yunan kuvvetlerinin çekilme yolunu kesmek için Arpagediği'ni tutmak ondan da önemli idi. Bu sebeble Kolordu komutanı 23. tümeni Arpagediği'ne, 57. tümeni Toklusivrisi'ni kuzeyinden ilerleterek Kaplangı dağına tutmaya karar verdi. Kaplangı dağı İzmir doğrultusunu kapatan önemli bir kilit noktası idi.

Kolordunun 29 ağustos saat 22.30 da Orduya sunduğu raporda durum şu şekilde özetlenmişti: «Arpagediği doğrultusunda ilerleyen 23. tümen Altıntaş-Dumlupınar yolunu kesti, bu yoldan çekilmeye çalışan düşmanla muharebeye tutuşarak Aslıhanlar ovasına hâkim oldu. 14. tümen Santtepe-Kartaltepe mevzilerini zaptetti. 57. tümen Kaplangı dağına doğru tâkibi sürdürdü. 15. tümen Çalışanlar köyü dolaylarında ihtiyatta kaldı. Son duruma göre düşmanın Dumlupınar üzerinden ric'at hattı kesilmiştir»²².

Bu arada Bağımsız 6. Tümen dünden beri taarruza devam ettiği Toklusivrisi'ni öğleye doğru tamamen ele geçirmiş ve düşmana yeniden tutunma imkânı vermemek için Toklusivrisi-Sultanoluğu-Kaplangı doğrultusunda sıkı tâkibe girişmişlerdi.

2. Kolordu emrine verilen 4. tümen de Balmahmut'tan hareket ederek öğlene doğru Düzağaç'a varmış ve Kolordu komutanı, 7. tümen komutanıyla beraber, demiryolu ile Çatkuyu arasındaki tepelerden 4. Kolordunun Mudamtepe sırtlarındaki Yunanlılarla muharebe ettiğini görmüş ve 5. Kafkas tümeninin zor durumda kaldığını farkederken 7. tümene taarruz emri yermişti. Bu sırada 6. Kolordu birliklerinin Yenice batı sırtlarına, 1. Süvari tümeninin Çatkuyu güneyinden Ulucak doğrultusuna ilerledikleri görülmüyordu. Yunanlılar Mudamtepe'den de çekilmeye başlamışlardı. 8. tümen ise saat 20.00 de Karacaören'de idi.

5. Süvari Kolordusuna gelince 1. Ordunun bugün ona verdiği görev, Kolordunun bütün kuvvetiyle, Murat dağlarını aşan yollar-

22 Bk. *Ayn. esr.* s. 207.

dan Yunanlıların Uşak doğrultusunda çekilmelerini önlemek idi. Fakat Kolordu komutanı bu emri ancak 29 ağustos akşamı aldığından o günkü bilgilere dayanarak, kendi kararı ile hareket etmek mecburiyetinde kalmıştı. Kolordu komutanı durumu, Yunanlıların Dumlupınar'da toplanmak istedikleri oraya gidebilmek için de ya 1. Ordu birlikleriyle muharebe mecburiyetinde kalacakları, veya Çavdarhisar doğrultusuna çekilecekleri şeklinde düşünüyordu. Buna göre, 2. Ordu birliklerinin bu bölgeye yetişip, kuzeyden taarruz edinceye kadar zaman kazanmak lâzımdı. Dolayısıyla bütün kuvvetle güneye ilerleyerek çekilen Yunanlılara hücum etmek gerekecekti. Yunanlılar, Dumlupınar mevzilerine yerleşirlerse Eskişehir ve Kütahya'dan trenle kuvvet getirmesi ihtimali de gözönünde tutulmalı idi. Neticede, ilk iş olarak, Osmaniye'de bulunan 14. Süvari tümenin, Yunanlılarla teması kesmemesi emredilerek, Beşkarışhöyük doğrultusuna gönderildi. Gerçekten üç gün aralıksız muharebe sonucu çok yorulmuş, kuvvetinin önemli bir kısmı güneyde kalmış bu zayıf Kolordu için Yunan süvari birlikleri önemli bir düşmandı. Bunun için, kumandan 1. Süvari tümenin bir an önce Kolorduya katılmasını veya Altıntaş'a yanaşmış olan Mürettep Süvari tümenin Kolordu emrine verilmesini Ordudan istedi. 29 ağustos sabahı Ulucak istikametine gönderilen keşif kollarından, düşman ordusunun batıya çekilmekte olduğu öğrenildi.

Bugün 14. Süvari tümeni sabah saat 08.00 de 54. alayını Çirlek-Hamurköy doğrultusuna göndermiş. 5. ve 3. alayları sırasıyla Mecidiye-Çalköy doğrultusuna hareket ettirilmişti. 5. süvari alayı da Akpirim tepelerini işgal etti. 3. süvari alayı, 5. alayın doğusundaki tepelere (Çalköy'e) sevk edilirken 2. Süvari tümeni, Mürettep süvari tümeni yetişinceye kadar Kütahya-Gediz doğrultularından geleceği düşünülen Yunan kuvvetlerine karşı elde bulundurmak maksadıyla Kurtköy'de bırakılmıştı.

28/29 ağustos gecesini Düzağaç-Kumarlı bölgesinde geçiren 1. süvari tümeni 29 ağustos sabahı İbulak dağının daha doğusundan Çatalçeşme-Yenice yolundan ortalık karardıktan sonra Beşkarışhöyüğü'ne varmış bulunuyordu.

Kolordu komutanı saat 19.30 da Batı Cephesi Komutanlığına gönderdiği raporda: «Hamurköy-Selkisaray-Dumlupınar doğrultusunda çekilmekte olan ve Aslıhanlar sırtlarını tutan düşmana orta-

lık kararınca, 14. süvari tümeninin Çalköy üzerinden 14. süvari tümeni tarafından hücumla geçileceğini» bildiriyordu.

Böylece 29 ağustos akşamı ve gecesi 4. Kolordunun 11. ve 12. tümenleri Hamurköy güney ve batı sırtlarına, 3. Kafkas tümeni Selkisaray kuzeyinden Çal doğrultusuna taarruz etmekteydiler. 1. Kolordu 23. tümeni de Küçük Aslıhanlar güney tepelerindeki Yunanlıları kuzeye atmış ve Dumlupınar yolunu kapatmıştı.

2. Ordu: Batı Cephesinden gelen emir şöyle idi: «1. ve 2. Ordular arasındaki hat Belce-İlbulak dağı-Hamurköy-Çalköy hattıdır. 2. Ordu bu hattın kuzeyinden tâkibe devam edecektir. 6. Kolordu, 17. tümeni ile Belce-Egret-Akpirim doğrultusunda; 16. tümeniyle Susuz-Cumalı-Eflet-Genişler doğrultusunda hareketle Dumlupınar-Altıntaş şosesine varacaklardır. 61. tümenin de Altıntaş-Kurtköy'e doğru yürümesi uygun olacaktır»²³.

6. Kolordunun 16. tümen bu emre göre saat 19.00 da Genişler'e gelmiş, 17. tümen ise Hamurköy dolaylarında gecelemişti. Kolordu karargâhı da 17. tümeni tâkip ederek akşam Beşkarışhöyük köyünde kurulmuştu.

Sabah saat 08.00 de İhsaniye yolu ile Altıntaş doğrultusunda harekete geçen 3. Kolordunun 61. Tümeni akşam saat 21.00 de öncüsüyle Kurtköy'e, büyük kısmıyla Altıntaş'a ulaşmıştı.

29 ağustos saat 07.00 de Demirli-Döğer-Karaağaç-Hamidiye yolu ile yürüyüşe geçen 1. Tümen de saat 19.30 da Döğer istasyonu ve dolaylarında gecelemişti. 3. Kolordu karargâhı da bu tümenle beraberdi.

Mürettép Süvari Tümeni, aynı gün sabahı saat 05.00 de Hacıbeyli'den Altıntaş-Dumlupınar doğrultusuna hareket etmiş, fakat kumandan birkaç saat içinde üç makamdan (2. Ordu, 5. Süvari Kolordusu, Batı Cephesi) birbirine uymayan emirler alması sebebi ile son emir gereğince Kütahya'ya gitmeye karar verdi.

Porsuk müfrezesi bugün 1. ve 2. taburlarıyla Yunanlıların Sarıkavakça ve Kırgız mevzilerine karşı gösteriş taarruzlarına devam etmiş ve ateşini gece yarısına kadar sürdürmüştü. 41. Tümen birlik-

23 Bk. *Ayn. esr.* s. 218.

leri üç gündür geceli gündüzlü muharebe yaptığından hayli yorgundu. Bu bakımdan savaştan uzak tutuldu.

4. Günün Sonuçları : Türk Ordusunun 29 ağustos 1922

Akşam Durumu :

1. Ordu : 5. Süvari Kolordusunun 1. süvari tümeni Beşkarışhöyük'de, 14. süvari tümeni Akpirim tepelerinde, 2. süvari tümeni ve Kolordu karargâhı Kurtköy'de.

4. Kolordunun 11. tümeni Hamurköy güney sırtlarında, 12. tümen 11. tümenin batısında, 3. Kafkas tümeni Selkisaray kuzeyinde, 5. Kafkas tümeni Kolordu ihtiyatı olarak Küçükköy'e yürüyüşte. Kolordu komutanı Küçükköy'de.

1. Kolordu: 23. tümen Küçük Aslıhanlar güney sırtlarında ve Arpagediğinde Yunanlıların Altıntaş-Dumlupınar yolunu kesmiş ve düşmanla temasta, 14. tümen Santtepe-Kartaltepe hattında Dumlupınar mevziinde, 57. tümen öncüsü ile Sultanoluğu, büyük kısmıyla Balcıdamları batısında, Bağımsız 6. tümen Toklusivrisi batısında.

2. Kolordu: 7. tümeni Bakırcıktepe, 8. tümeni Karacaviran, 4. tümeni Düzağaç'ta. 1. Ordu ihtiyatında Kolordu komutanı Karacaviran'da.

2. Ordu : Porsuk müfrezesi ve 41. tümen, kendi kesimlerinde gösteriş taarruzlarına devam etmekte; 3. Kolordu karargâhı ve 1. tümen Döğ'er'de; Mürettep Süvari tümeni Kütahya'ya hareket etmiş durumda; 61. tümen Kurtköy-Altıntaş'da; 6. Kolordunun 16. tümeni Genişler'de, 17. tümeni büyük kısmıyla Dereköy çiftliğinde; Ordu ve Kolordu komutanları Beşkarışhöyük'de.

Beşinci ve Son Gün : 30 ağustos 1922

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı beraberce vaziyeti incelediler. Bugün Yunan ordusunun büyük kısmı kuzey, doğu, güney ve güney-batıdan kuşatılmış durumda idi. Tasarladıkları sonuç alınmak üzereydi. Taarruza şiddetle devam ve durmadan tâkibe karar verdiler.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 30 ağustos 1922 sabahı ordulara şu emri tebliğ etti: «Düşman kuvvetleri Kozluca tepeleri-Hamurköy güneyi-Ashhanlar muntikasında güneye cephe almış olarak 1. Ordu birlikleriyle muharebe hâlinde ve kuzeyden ilerlemekte olan 2. Ordu birlikleriyle muharebe temasındadır. Toklusivrisinden Kaplangı'ya doğru iki tümenimiz düşmanın çekilme yoluna doğru ilerlemektedir. Umumiyetle düşman kuvvetleri bir an önce kaçıp kurtulmaya çalışmaktadır. Cephe Komutanlığının tahminine göre düşman için açık görünen Çalköy-Kızıltaş deresi yolu her nevi düşman kuvvetleri ve enkazı ile doludur. 3. Süvari tümeni Uşak'ın batısında Ulubey civarında demiryolu ulaştırmasını kesmiştir. 1. ve 2. Ordunun vazifesi: Ashhanlar muharebesinin her iki Ordu tarafından bütün kuvvetleriyle sür'atle sonuçlandırılmak ve Dumlupınar'ın düşürülerek düşman çekilme yollarının tamamen kapamaktır. 3. Mürettep Süvari tümeni ile Kütahya'nın işgali ve oradan Eskişehir istikametinin kontrol altına alınması; 5. Süvari Kolordunun, Ashhanlar muharebesinin sonuçlandırılmasından sonra durmaksızın Kızıltaş deresinden Uşak'a yöneltilmesi kararlaştırıldı»²⁴.

Başkomutan son tâlimatları verdikten sonra, büyük taarruzu güneyden yapacak olan 4. Kolordunun hareketlerini gözlemek üzere 1. Ordu karargâhına gitti. Batı Cephesi Komutanı, Afyon'da umumî karargâhta kalarak genel durumu idare edecekti.

Düşman büyük kısmıyla Çalköy ve Adatepe doğu eteklerinden Dumlupınar doğrultusuna ilerlemekte iken 4. Kolordu saat 10.00 da başlattığı hücum ile Hamurköy kuzey sırtlarındaki Yunanlıları attı. Yunanlılar Çal'a doğru çekilirken, 12. tugay Başkimse'den hareket ederek Hamurköy'deki tümene katılmış, 5. Kafkas tümeni de daha saat 08.00 de Küçükköy'den Arpalı dolaylarına yanaştırılmıştı. 3. Kafkas tümeni saat 11.30 da Zafertepe ve doğusundaki Kızılkaya'yı işgal etmiş bulunuyordu.

1. Kolordunun 23. tümeni 29/30 ağustos gecesi Soğukpınar'a ihtiyat olarak gelmişti. Tümen hücum taburu Küçük Ashhanlar batısında kuzeye karşı mevzide, süvari bölüğü Büyük Ashhanlar ve kuzey-batı dolaylarında keşifteydi. 69. alay karşısında tamamen ova-ya dökülmüş bulunan Yunanlılar 23. tümenin şiddetli top ateşi kar-

24 Bk. *Ayn. esr.* s. 231 vd.

şısında dağılmış kaçıyorlardı. Büyük kısmı Adatepe bölgesinde korunmaya çalışıyordu. Yalnız 5. Yunan tümeninin bir alay kadar kuvveti her şeyini bırakarak Keçiler yolu ile Kızıldağ vâdisine çekilebilmişti. Tümen ihtiyatındaki 31. alay, Büyük Aslıhanlar ile Ağaçköy arasına gönderilerek kaçanları karşılamaya çalışırken 68. alay Arpagediği tepesini ele geçirmişti. 1. Ordu komutanlığı, Kızıldağ boğazı girişinin kapamasını istiyordu. Bu emir üzerine harekete geçen Kolorduya bağlı birliklerden 12. tümen Hamurköy'ü almış ve Çal'a doğru ilerlemeye başlamış, 11. tümen birlikleri de Çal batısı ve Adatepe bölgesindeki Yunanlılara ateş açmıştı.

Öğleden sonra 5. Kafkas tümeni Selkisaray-Çay istikametinde taarruza geçti. 25. ağır topçu alayı da Selkisaray batısı Çırçırtepe ile demiryolu arasında mevzilenerek ateşe başladı ve neticede saat 17.30 da Adatepe'deki Yunan topçusu sustu.

Saat 14.00 de 3. Kafkas tümeni mevziler gerisinde toplanan birlikleriyle Çırçırtepe üzerinden Çekillitepe güneyindeki Elmacık alanı istikametine yürüyüşe geçmişti. 23. tümenin bulunduğu kesim bu tümene veriliyor ve 23. tümen Kızıldağ deresi yolunu kapatması isteniyordu. Bu arada ise 68. alay Arpagediği'ni işgal etmiş. Keçiler'e inen patikaya hâkim olmuştu.

23. tümen komutanı saat 16.30 da taarruzu şu şekilde düzenlemekteydi: Büyük Aslıhanlar köyünün doğusundaki hücum taburu ile batısında bulunan 31. alayın hedefi B. Adatepe'dir. Gece dahi olsa, sessizce yaklaşarak düşman her taraftan kuşatılarak ya süngü hücumu ile yok edilecek, veya toptan esir alınacaktır. Bu sebeple 69. alay B. Aslıhanlar'a yanıştırılmış, sağdaki 5. Kafkas tümeni tam bu sırada taarruza kaldırılmıştı.

Başkomutan ve 1. Ordu Komutanı Akçşehir'den Bakırcıtepe'ye oradan saat 15.30 da Zafertepe'ye geldiler. Oradan gördükleri manzara şu idi: Yunanlılar, bütün ağırlıkları ortada, dört tarafa karşı savunma düzeni almışlardı. 4. Kolordu doğu, güney ve güney-batıdan Yunanlıları kuşatmış bir durumda idi. 11. tümen birlikleri taarruzu sürdürüyordu (2. Ordunun 16. ve 61. tümenleri de kuzeyde bulunuyorlardı).

1. tümen ve 5. Kafkas tümeninin taarruzları neticesinde akşam saat 20.50 de Adatepe Yunanlılardan tamamen temizlendi. 23. tümene bağlı birlikler saat 23.30 da Büyük Adatepe'yi ele geçirdiler. 3.

Kafkas tümeni 23.30 da Ardıçlıtepe'yi işgal etti. Kızıltaş deresini kapatmak üzere Ağaçköy-Keçiler yoluyla hareket eden 11. alayın vâdiye kadar ilerlemeyerek geceyi Sekittepe-Akkaştepe hattı ve güneyinde geçirmesi yüzünden, Adatepe ve kuzeyinden dağınık hâlde çekilen Yunanlılar, Kızıltaş vâdisinde Türk birlikleriyle karşılaşmadan Keçiler yoluyla kaçmışlardı. Saat 17.30 da Hamurköy kesiminde toplanan 12. tümen birliklerine saat 18.30 da Kolordu ihtiyatı olarak hareketle 20.30 da Arpalı dolaylarına gelmişlerdi.

5. süvari Kolordu komutanı şöyle düşünüyordu : Ordunun, Dumlupınar mevzilerine taarruzunda, Süvari Kolordusunun görevi Yunan ordusunun gerisine düşmektir. Daha batısındaki Murat Dağları sarp ve yolsuzdu. Belli başlı geçitlerini Yunanlılar tutarlarsa Kolordunun hareketlerini durdurabilirler, kayıp da verdirebilirler. Bunun için Yunanlılar bu kesimde savunmak üzere yerleşip, sağ ve sollarını emniyete almadan, kuzeyde açık bulunan geçitlerin birinden geçerek Yunan ordusunun gerisine düşmek gerekecektir. O hâlde önce Belova gediğini tutmak lâzımdı.

Süvari tümenleri, bu plâna dayalı emir uyarınca, 30 ağustos sabahı şiddetli yağmur altında, harekete geçtiler. Öğleden sonra 2. süvari tümeni Tava, Tokul ve Ören'de; 14. süvari tümeni Şeyhler ve Saraycık'ta; 1. süvari tümeni Yağcılar ile Çal'da istirahata geçtiler. Tümenler Çal, Tokul, Saraycık bölgelerine zamanında varmış olmalarına rağmen ve Kolordudan Kızıltaş, vâdisini kapamaları emrini aldıkları hâlde, 2. ve 14. süvari tümenleri, çekilen 5. Yunan tümeninden arta kalanların yancılarıyla yalnız teması muhafaza etmekle yetindiklerinden, 5. Yunan tümeni artıkları Murat çayı vâdisinden batıya çekilme fırsatını bulmuşlardı.

Ordu komutanlığının verdiği emirde 1. Kolordu ve Bağımsız 6. Tümenin 30 ağustos günü Düzağaç-Arpağediği hattının güney batısından düşmanı tâkip etmesi isteniyordu. Bu sebeple Kolordu komutanı Albay İzzettin 15. tümene Dumlupınar-Hatıpler-Cafergazi doğrultusuna yürümesini; 23. tümene düşmana taarruz etmesini; 14. tümene Büyük Oturak-Banaz doğrultusuna hareket etmek üzere Santtepe kesiminde toplanmasını; 57. tümene, 6. tümenin taarruzunu kolaylaştırmak için düşmanın yanını kuşatacak surette Susuz doğrultusunda tâkibe devam etmesini emretti.

15. tümene bağlı birlikler saat 23.00 de Hallaç köyünü süngü hücumu ile ele geçirdi. 14. tümen, Kolordu emriyle saat 16.00 ya kadar Büyükturak çevresinde kaldı. 57. tümene bağlı birlikler bütün gün ve gece Kaplangı tepelerini elde etmeye çalışmışlarsa da ancak gece 24.00 de Dedetepesini alabilmiş idiler. 6. tümen de Yenice köyü hizalarından daha öteye gidemedi.

2. Ordunun Taarruzları :

Genelkurmay Başkanı 30 ağustos 1922 saat 06.00 da Kurtköy'e 5. Süvari Kolordusu karargâhına gelerek: 61. tümenin Allören, 5. süvari Kolordusunun Murat dağı kuzeyinden batıya ilerliyerek geçitleri kapamalarını emretmişti. Bunun üzerine de, 2. Ordu komutanı, Batı Cephesi emrine göre, 61. tümenin Allören; 16. tümenin Çal; 17. tümenin Hamurköy doğrultularına ilerlemelerini tebliğ etti. Yalnız Mürettep Süvari tümeni, Kütahya üzerinden Yunanlıların Eskişehir grubu gerilerine gitmeden önce Döğer kuzeyine yönelerek Akoluk'a gelen Yunan kuvvetlerini keşif ile Altıntaş üzerine yürüyecekti.

61. Tümen: Tümen birlikleri 30 ağustos günü saat 09.00 da Kurtköy'de toplandı. Saat 10.15 de Allören istikametine yürüyüşe geçti. Saat 14.30 da, Allören'e yanan Yunan yürüyüş kolunu ateş altına aldı. Bu arada Akpirim tepeleri işgal edildi. Yunanlılar Çal-Allören arasında vâdi yolundan batıya kaçmağa devam ediyorlardı. Ortalık kararmak üzereydi. 61. tümen süvari bölüğü, 16. tümen süvari bölüğüyle beraber Keçiler vâdisini kapatmak üzere gönderildiyse de bölükler oraya varamamışlardı. Bu suretle 61. tümenle 3. Kafkas tümeni arasında 4,5 km.lik bir boşluk kalmış ve Adatepe'deki Yunan birlikleri de bu aralıktan faydalanarak batıya çekilmişlerdi.

2. Ordu komutanlığının emri üzerine 6. Kolordu komutanı 30 ağustos sabahı saat 08.00 de 16. tümeni Çalköy ve 17. tümeni Hamurköy istikametinde harekete geçirmiş, Genişler-Muradhanları bölgesinde bulunan 16. tümen de saat 10.30 da Çal doğrultusunda taarruza geçmişti.

Mürettep Süvari tümeni öğleyin Kütahya'yı işgal etti. Bu süvari tümeninin görevi: Eskişehir'deki düşman grubunun batıya çe-

kilme yollarını kapamak ve yine bu grubun güney-batıya doğru Ordumuzun yan ve gerilerine etkili olmasını önlemektir.

Bu esnada 41. tümen ve Porsuk müfrezesi bölgelerinde gösteriş taarruzlarını devam ettiriyorlardı.

Netice itibarıyla 30 ağustos günü saat 18.30 dan itibaren Yunan silâhları susmuş yer yer panikler başlamıştı. Ortalık kararınca panik bütün birliklere sirayet etti. Yalnız 13. Yunan tümeni saat 20.00 ye kadar mevzilerini savundu ve 20.30 da bu tümen de diğer tümenlerle beraber düzensiz bir şekilde gerilemeğe başlamıştı. Bütün Yunan birlikleri karışık bir surette Kızıldağ vâdisinden çekiliyor, bir kısmı da Murat dağlarına doğru kaçıyor. Bütün ağırlıkları ile tekerlekli araçlarının hepsini, toplarını bırakmışlardı. Bugünkü savaş sonucunda Yunanlıların 4.5.9.12.13. tümenleri ile 1. ve 2. Kolordu birlikleri tamamiyle yok edilmiştir²⁵.

Özetlersek, 26 ağustos'tan 30 ağustos akşamına kadar süren çarpışmalarla Yunan kuvvetleri doğudan, güneyden ve güney-batıdan 1. Ordumuzla; kuzeyden ve kuzey-batıdan 2. Ordu ve 5. Süvari Kolordumuzla kuşatılarak Dumlupınar kuzeyinde Aslıhanlar ve Adatepe bölgesinde imha edilmiştir. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği bu muharebeyle Yunan ordusunun asıl kuvvetleri hezimete uğratarak büyük bir zafer kazanılmış oldu. Daha sonraki günlerde yapılan sıkı tâkip hareketleri ile de Batı Anadolu Yunanlılardan temizlendi²⁶.

Düşmanın denize dökülmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın «Her safhasıyla düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intac edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zâbitan ve kumanda hey'etinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tesbit

25 Taarruzun son günlerinde Yunan hükümeti tarafından Anadolu orduları başkumandanlığına getirilen general Trikopis, 2 eylül 1922 günü Uşak civarında, yanındaki generaller ve kurmay heyetleriyle birlikte teslim oldu (tafsilen bk. *Büyük Taarruzla Tâkip Harekâtı*, Ankara, 1969, s. 51-55).

26 26-30 ağustos 1922 Büyük Taarruzla ilgili yukarıda belirtmeğe çalıştığım izahat, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından hazırlanan «*Türk İstiklâl Harbi*, II. cilt, Batı Cephesi, 6. kısım, 2. kitap, *Büyük Taarruz*, Ankara, 1968, s. 89-278» eserinden alınmıştır. Bu kitapta muharebenin cereyan tarzı, stratejisi Harp Tarihi Dairesi Arşivlerine dayanılarak, günü gününe, hattâ saati saatine, sayısız krokiler çizilerek açıklanmıştır. Ayrıca bk. F. Belen, *ayn. esr.* s. 425-481.

eden muazzam bir eserdir...» diyerek²⁷ belirttiği gibi, muharebede tatbik ve tâkip edilecek yol en ince ayrıntılarına kadar plânlanarak ve yerinde verilen kararlar icra edilerek adım adım hedefe ulaşılmıştır.

Turan Taktiği ile Büyük Taarruzun Karşılaştırılması

«Turan taktiği» denilen eski Türk savaş usulünün özelliklerini baş tarafta açıklamıştık. Turan taktiğinin uygulandığı en tipik savaşlardan biri olan 1071 Malazgirt muharebe alanı ile Dumlupınar muharebe sahası arasında genişlik bakımından ve silâh itibariyle şüphesiz farklar bulunmakla beraber, şimdi belirtilen esaslara göre, 1922 Büyük taarruzunu o taktik ile karşılaştırabiliriz:

1 — GİZLİLİK :

— Turan taktiğinde sütte'nin, yâni savaş alanının her iki yanında bulunan tepelerin ardına süvari birlikleri, düşmana hissettirilmeden, yerleştirilirdi.

— Büyük taarruzdan önce birliklerimiz yaklaşık 10 gün süren, geceleri büyük bir sessizlik ve düzen içinde düşman mevzilerinin karşısında toplanmıştı.

2 — CEPHEDE TESBİT (yâni düşmanı yerinde tutmak) :

— Turan taktiğinde bu durum ok ile yapılırdı.

— Büyük taarruzda ise ok'un yerini top almıştır.

3 — TAARRUZ İLERLEME ve ÇEKİLME :

— Turan taktiğinde kuvvetin bir kısmı hücum ederek düşmanı ok yağmuruna tuttuktan sonra, düşmanı kendi üzerine çekmek üzere taktik icabı geri dönüş yapardı.

27 Bk. *Nutuk*, II, İstanbul, 1962, s. 677.

— Büyük taarruzda da cephelerde tümenlere bağlı süvari ve piyadeler bu durumu uygulamışlardır. Bilhassa 2. Ordu birliklerimiz ilk üç günde bu şekilde hareket etmişler, ânî hücumlardan sonra asıl mevzilerine çekilerek düşmanı bölmeğe çalışmışlardır.

4 — *BASKIN ŞEKLİNDE ÇEVİRME :*

— Turan taktiğinde bu görevi sütre gerisinde gizlenen süvariler yaparlardı.

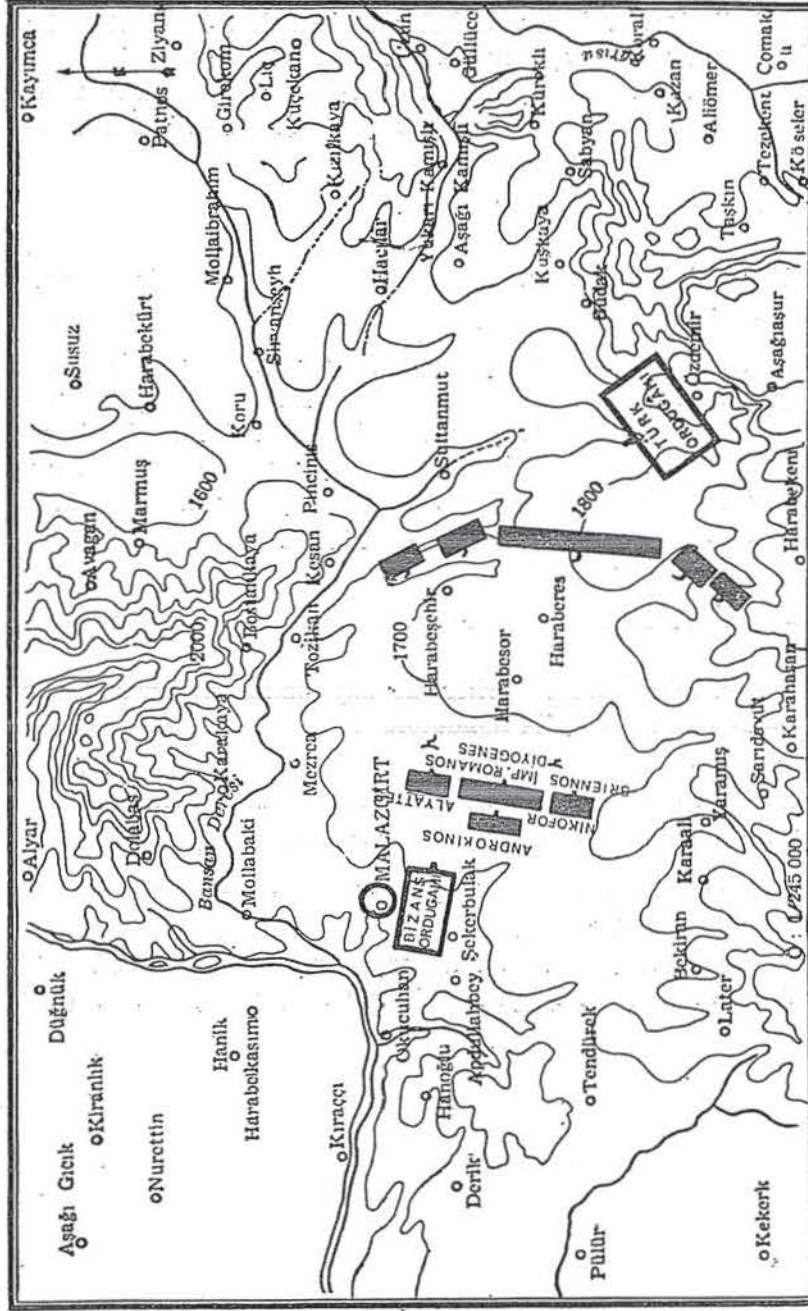
— Büyük taarruzda ise aynı görevi, gece atları yedeğe alarak Ahır dağından Sincanlı ovasına inip, düşmanın arkasına yerleşen 5. Süvari Kolordusu tarafından yerine getirilmiştir. Muharebenin son gününde de düşmanı çember içerisine almayı doğudan, güneyden ve güney-batıdan 1. Ordunun; kuzeyden ve kuzey-batıdan 2. Ordunun atlı kuvvetleri ve 5. Süvari Kolordusu yapmıştır.

5 — *DAĞINIK HAREKET :*

— Turan taktiğinde süvariler at sayesinde seyyal kuvvetler olarak daimî bir hareketlilik içinde olurdu.

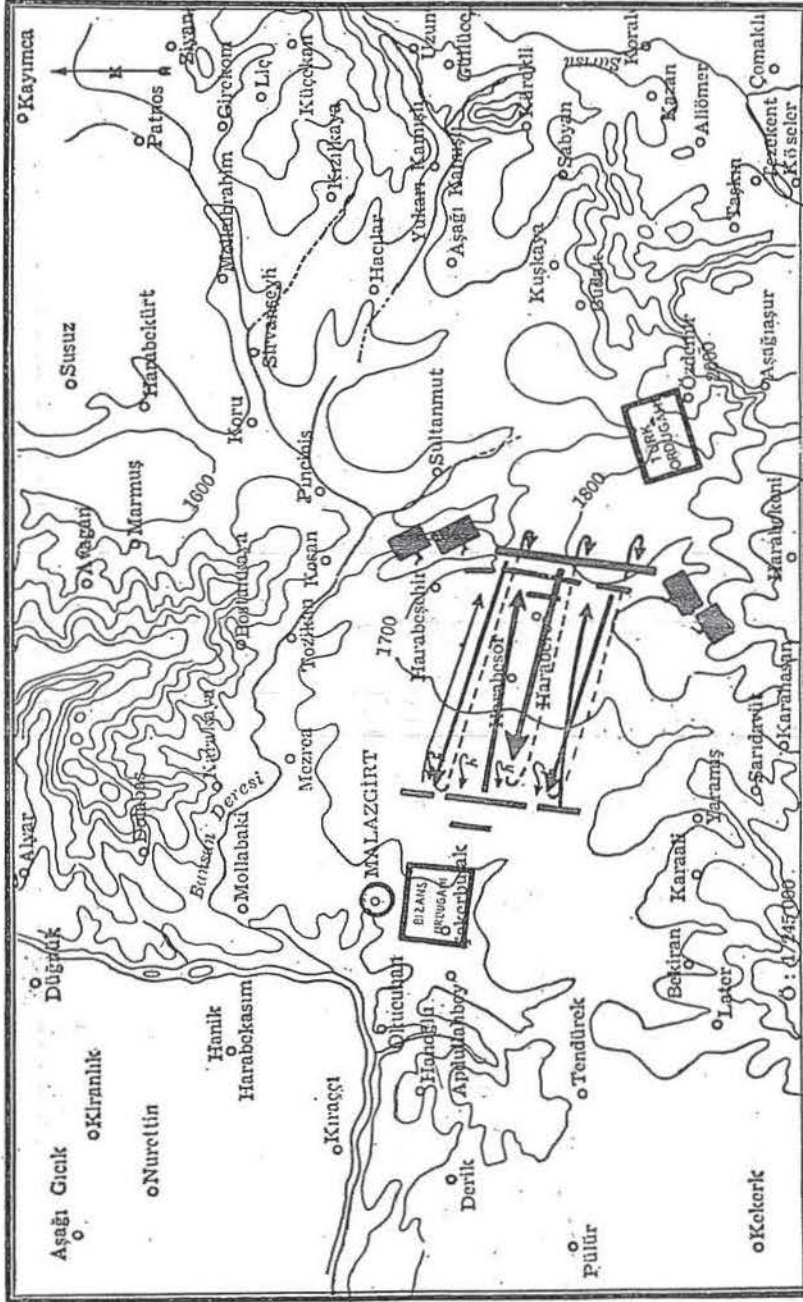
— Büyük taarruzda da süvari birliklerimiz aynı şekilde olmuş, aynı gün içinde bir bakıyorsunuz Düzağaç'ta, bir bakıyorsunuz Ulucak'ta, yâni gerekli hemen her yerde görünmüşlerdir.

Sıraladığımız bazan tıpkılığa varan bu karakteristik benzerlikler, binlerce yıllık Türk ordu eğitim, donatım ve savaş sisteminin değişmez bir kültür çizgisi hâlinde, Asya Hun imparatoru Mo-tun'dan Atatürk'e kadar sürüp geldiğinin bir belgesi sayılabilir.

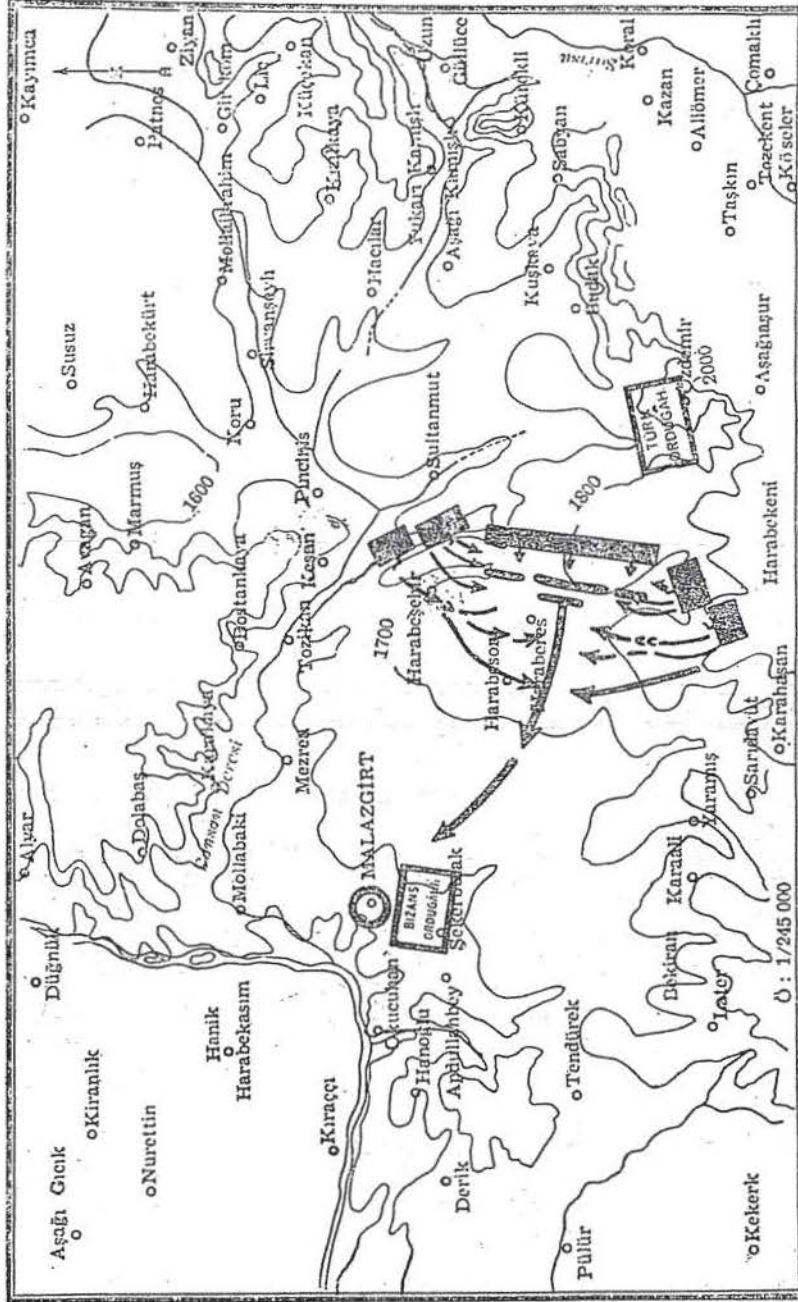
25-26 Ağustos saat 13,30'a kadar lki taraf ordularının tertipleri

(Kroki: M.A. Köymen'in «Alp Arslan ve Zamanı, İst. 1972» adlı kitabından alınmıştır)

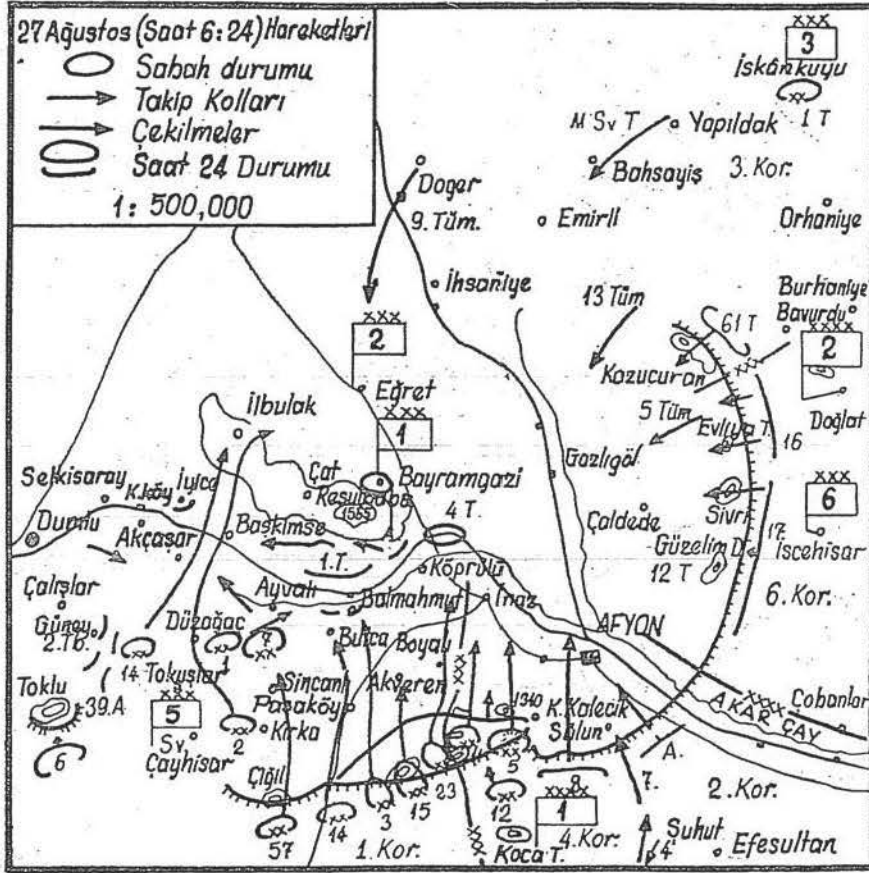
26 Ağustos 1071 saat 13.30'da Başlayan ve saat 15.30'a kadar Devam eden Türk Merkez Kuvvetlerinin cephe Taarruzu ve Düşmanın Pusu Mevzileri Hizalarına kadar çekilmeleri

(Kroki: M.A. Köymen'in «Alp Arslan ve Zamanı, İst. 1972» adlı kitabından alınmıştır)

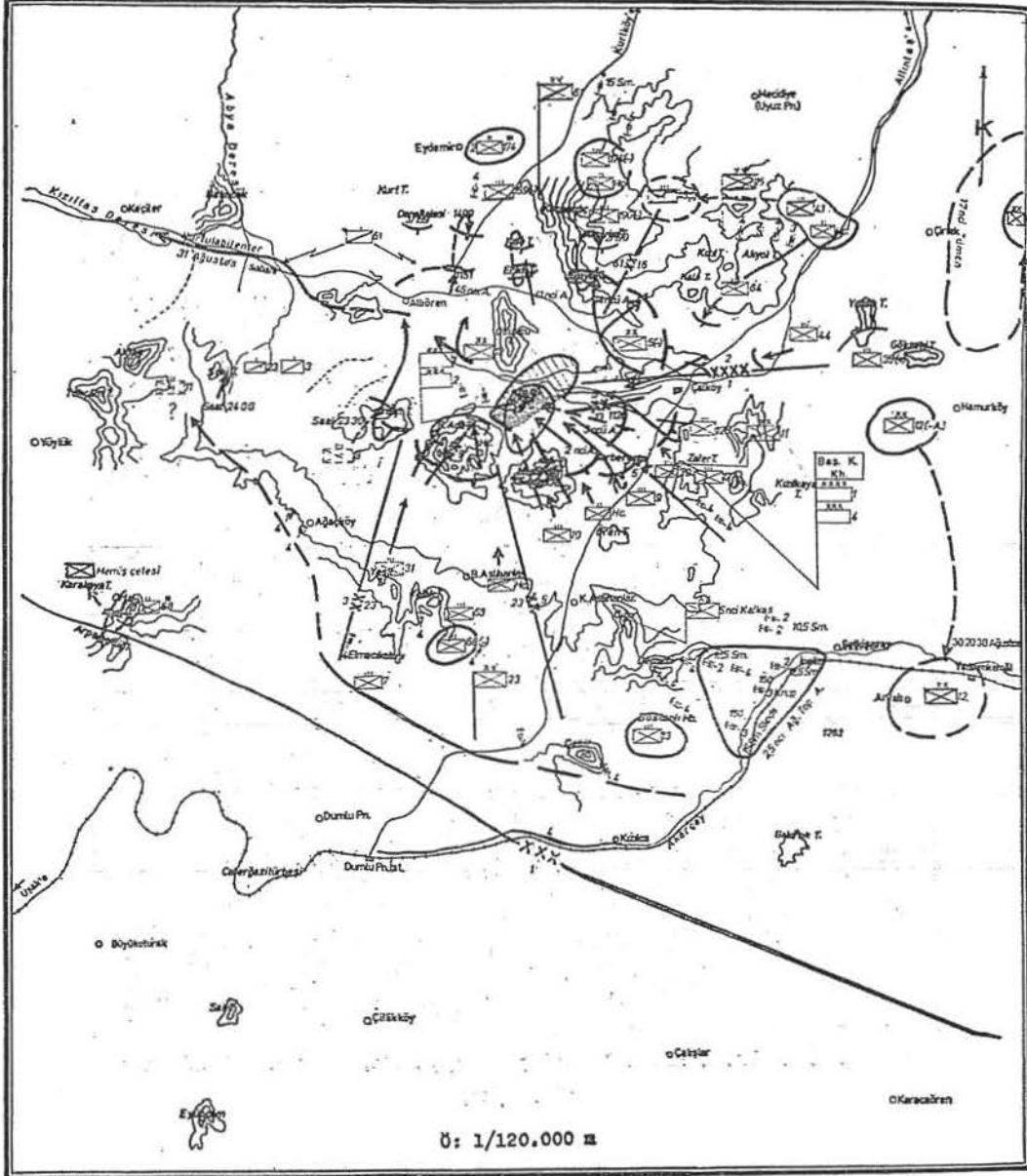
Bizans Ordusunun 26 Ağustos 1071 saat 15.30 dan saat 19.30'a kadar kısıtlıması ve yok edilmesi

(Kroki: M.A. Köymen'in «Alp Arslan ve Zamanı, İst. 1972» adlı kitabından alınmıştır.)

(Kroki: F. Belen'in «Türk Kurtuluş Savaşı, Ank., 1973» adlı kitabından alınmıştır)

30 Ağustos 1922 günkü muharebeler

(Kroki: 51. *Türk İstiklâl Harbi* II. cilt Batı cephesi 6. kısım 2. kitap, Ankara 1968, adı kitaptan alınmıştır)